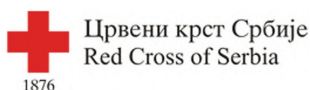
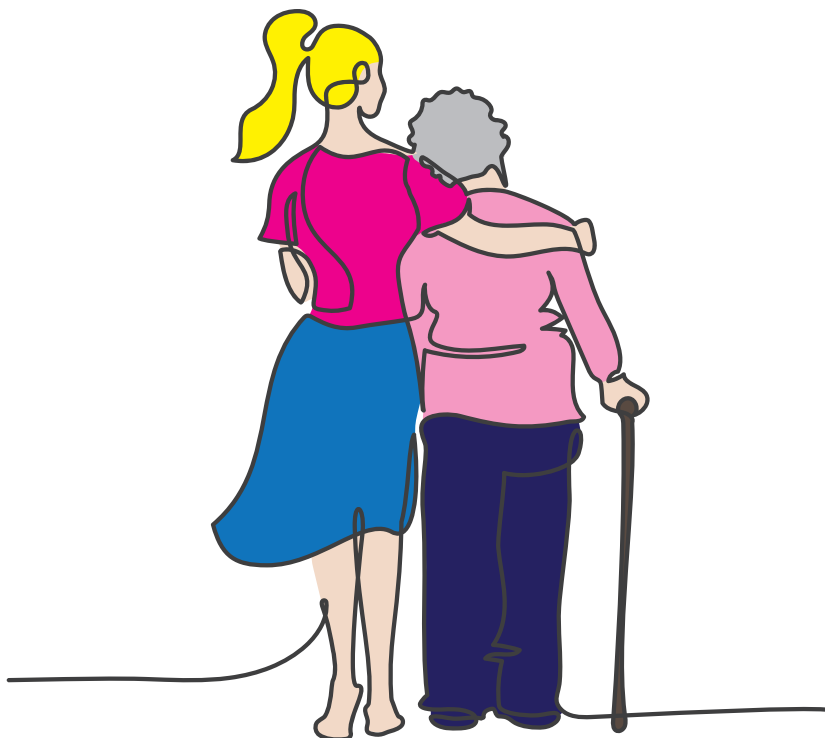

Nataša Todorović, Brankica Janković i Milutin Vračević

MEĐUGENERACIJSKA SOLIDARNOST *za sve generacije*

MEĐUGENERACIJSKA SOLIDARNOST ZA SVE GENERACIJE

Izdavač:

Centar za podršku i inkluziju Help net

Za izdavača:

Gordana Milovanović

Autori:

Nataša Todorović, Brankica Janković i Milutin Vračević

Priprema i dizajn korica:

Ivana Dakić

Beograd, maj 2021.

Projekat je sufinansiran od strane vlada Češke, Mađarske, Poljske i Slovačke kroz Višegrad grant Međunarodnog Višegrad fonda. Misija fonda je unapređenje ideja za održivu regionalnu saradnju u centralnoj Evropi.

SADRŽAJ

O projektu	5
Uvod	7
Pojam i savremeni kontekst	9
Demografska slika i projekcija kretanja stanovništva	12
Normativni okvir za ostvarivanje prava starijih građana	23
Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti	26
Rezultati istraživanja	31
Cilj istraživanja	31
Uzorak	31
Istraživanja stavova prema različitim generacijama	34
Odgovornost za razvijanje međugeneracijske solidarnosti	57
Pogled unapred - preporuke za budućnost	65

O PROJEKTU

Publikacija „**Međugeneracijska solidarnost za sve generacije**“ je deo projekata „**Jačanje međugeneracijske solidarnosti**“ koji je sproveo Centar za podršku i inkluziju Help net u partnerstvu sa Crvenim krstom Srbije, a uz podršku Međunarodnog Višegrad Fonda. Projekat je realizovan u saradnji i sa Evropskom grupacijom za teritorijalnu saradnju TRITIA iz Poljske, centrom za socijalni rad Horelica iz Slovačke i asocijacijom TRIANON iz Češke, u periodu od oktobra 2020. do juna 2021. godine.

Ovaj projekat ima za cilj da doprinese socijalnoj koheziji u društvu kroz unapređenje odnosa među generacijama a kroz jačanje međusobne saradnje i razumevanja. Pored toga cilj projekta je i da podigne nivo digitalnih kompetencija i uključenost svih generacija u društvu, i da prikupi podatke o uticaju medija moderne tehnologije i kreativnih aktivnosti na međugeneracijsku solidarnost.

Sa jedne strane ovaj projekat ima za cilj da smanji predrasude i stereotipe koje postoje o različitim generacijama kroz zajedničke aktivnosti, a vođen je idejom da umetnost kroz inovativni pristup može biti most među generacijama. Projekt je koristeći kreativni potencijal novih društvenih mreža i medija kao i filmske umetnosti uspeo da približi različite generacije, ali i da poveže različite organizacije iz ove četiri zemlje. Sa druge strane ovaj projekat je realizovan u doba pandemije COVID 19 i omogućio je da se poseban akcenat stavi na značaj korišćenja modernih informacionih tehnologija za unapređenje socijalne uključenosti i kontakt među različitim generacijama.

Mladi i stariji imali su priliku da zajednički istraže mnoštvo kreativnih mogućnosti koje nude informacione tehnologije i digitalni mediji. Više od 50 osoba različitih generacija iz Srbije, Slovačke, Poljske i Češke obučeno je da koristi svoje pametne telefone za kreiranje filma. Najbolji snimci koji su napravljeni korišćeni su u produkciji kratkog filma „Jačanje međugeneracijske solidarnosti“, a koji je na širem nivou imao za cilj da utiče na rušenje predrasuda i stereotipa koje se odnose na godine starosti (bilo da ste diskriminirani zbog toga što ste stariji ili zbog toga što ste previše mladi bez iskustva) i na starenje, i da se kroz aktivnosti utiče na promenu slike o različitim generacijama. Važan segment projekta bio je i individualni, a to je jačanje veze među samim učesnicima, njihova emotivna, kreativna i kulturna razmena, razmena koja je u nekim pojedinačnim slučajevima podrazumevala očuvanje tradicije porodice i zajednice.

Jedan od najznačajnijih proizvoda projekta je web portal „Međugeneracijska solidarnost“ koji je nastao sa težnjom da promovise međugeneracijsku solidarnost, društveni aktivizam i podstakne generacijsku razmenu i raznolikost nudeći nove pravce povezivanja mladih i starijih. Portal pruža uvid u rezultate koji su u ovoj oblasti

postignuti, kao i stručne nalaze i preporuke za unapređenje međugeneracijske solidarnosti i primere dobre prakse iz Srbije i zemlja Višegrad grupe, ali daje i mogućnost uključivanja u inovativne aktivnosti koje Help net organizuje u cilju rušenja socijalnog zida među generacijama.

U okviru projekta sprovedi se i sveobuhvatna medijska „Kampanja za međugeneracijsku solidarnost“ u cilju podizanja svesti o značaju međugeneracijske solidarnosti i socijalne kohezije zasnovane na razumevanju, razmeni iskustava i znanja među generacijama, zajedničkim interesima i podeli odgovornosti.

Publikacija će biti značajna i za organizacije civilnog društva i lokalne samouprave, jer može da posluži kao osnova za kreiranje aktivnosti međugeneracijske solidarnosti na lokalnom nivou i kao vrlo značajan resurs za edukaciju volontera različitih generacija.

Ova publikacija i podaci prikupljeni u okviru projekta, zaključci i preporuke do kojih se došlo kao i primeri dobre prakse služiće kao osnova za razvoj javnih politika za jačanje međugeneracijske solidarnosti. Ona će biti značajan mehanizam za unapređenje međugeneracijskog dijaloga i međugeneracijske solidarnosti kako na lokalnom, tako i na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou, i svakako će uticati na razvoj kohezivnog društva „Društva za sve generacije“ u kome će svaka generacija imati svoje mesto, koje je pre svega deo ekosistema koje čine sve generacije.

UVOD

Zadnjih nekoliko godina govori se o različitim promenama i transformacijama koje postoje u savremenom društvu, i one između ostalih uključuju demografske, klimatske i ekonomske promene i digitalnu transformaciju. Ove promene utiču na globalni, regionalni i nacionalni nivo, ali utiču i na porodice i pojedinca i zahtevaju da se na njih odgovori kroz adekvatne javne politike i jačanje međugeneracijske solidarnosti.

Demografske promene pre svega dovode do smanjenja broja radno sposobnog stanovništva u opštoj populaciji, a ta promena zahteva prilagođavanje radnih mesta i produktivnosti postojećim okolnostima, uz poseban naglasak na **međugeneracijskoj solidarnosti i odgovornosti**. Sistemi zdravstvene i socijalne zaštite moraće da se prilagode povećanjem broja kohorti starijih i povećanoj potrošnji vezanoj za starije osobe, uz razvijanje svesti o značaju **međugeneracijske solidarnosti i odgovornosti**. Podaci pokazuju i da je promena u strukturi porodice koja se odnosi ne samo na broj dece, već na okolnosti da se kasnije stupa u brak, kasnije se dobijaju deca, dok se neke osobe odlučuju za samohrano roditeljstvo ili život bez dece, tako da će i ova promena zahtevati razvijanje **međugeneracijske solidarnosti i odgovornosti**.¹

Demografski izazovi se često značajno razlikuju među različitim delovima iste zemlje (urbani i ruralni delovi), to dovodi do novih prilika i izazova, od investicija u infrastrukturu i pristupačnost do pristupa uslugama. Pronalaženje novih rešenja za podršku ljudima kroz promene biće od suštinskog značaja, a **međugeneracijska solidarnost i odgovornost** bi trebala da bude značajna komponenta.

Klimatske promene koje sa sobom nose velike izazove za sve generacije treba da budu deo adekvatnih politika i mera koje će omogućiti zajednicama i društvima efikasno reagovanje u slučaju različitih i sve češćih nesreća. Jasna slika o rizicima i odgovorima moguća je samo uz razvijanje **međugeneracijske solidarnosti i odgovornosti** i „davanje mesta u javnom dijalogu svim generacijama“.

Demografske promene i digitalna tranzicija koja sa jedne strane može da unapredi razvoj, olakša negu i pružanje usluga (e-zdravlje, pomoć robota oko poslova nege), a sa druge strane može da dovode do povećanja već postojećih nejednakosti u društvu, i još veće isključenosti nekih grupa, pa je s tim u vezi potrebno strateško predviđanje i planiranje prilikom dizajniranja politika „da niko ne bude ostavljen“ a to neće biti moguće bez **međugeneracijske solidarnosti i odgovornosti**.²

1 Todorović, N., i Vračević, M., Međugeneracijska saradnja za početnike, (2019), Crveni krst Srbije
[https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5\(2\).pdf](https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5(2).pdf)

2 https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_en#impacts-of-demographic-change

Svakako se nameće potreba da se međugeneracijska solidarnost uključi u sve javne politike kako bi se omogućilo svim generacijama da kroz aktivno učestvovanje ostvare svoj puni potencijal, a u slučajevima kada je to potrebno dobiju adekvatnu podršku.

Pored ovih promena COVID-19 pandemija sa sobom je donela još jedan izazov koji je stavio na probu naše zdravstvene i socijalne sisteme, ekonomsku i socijalnu otpornost, ali i mentalnu otpornost stavio je na probu način na koji radimo i način na koji se družimo i živimo zajedno, na probu je stavljena sadašnja i buduća međugeneracijska solidarnost. Krize i nesreće su pokazale da je u tim okolnostima solidarnost u prvom planu i ona često postane najtransparentnija i ljudi imaju želju da pomognu ugroženim osobama. Kriza je pokazala da je neophodno jačati socijalne veze unutar porodice i zajednice i da je neophodno razviti pored **međugeneracijske solidarnosti i međugeneracijsku odgovornost**, odgovornost prema bezbednosti, zdravlju i životu onih generacija koje se nalaze pod povećanim rizikom

POJAM I SAVREMENI KONTEKST

Međugeneracijska solidarnost je možda jedan od najkompleksnijih pojmova jer predstavlja u svojoj suštini različitu spregu odnosa između osoba raznih životnih doba, odnosno različitih uzrasta. Iako pojam deluje jednostavno i podrazumevajuće, s obzirom da se često upotrebljava u svakodnevnom govoru, zapravo njegove definisanje nije nimalo jednostavno, upravo zbog toga što većina ljudi ima svoj lični odnos prema ovom izrazu. Svakako bi bilo korisno i interesantno uraditi nekom prilikom jednu opštu anketu sa jednim jednostavnim pitanjem: Šta je za Vas međugeneracijska solidarnost? Verovatno bismo bili zadržani obiljem odgovora i značenja ovog pojma za svakog pojedinca. A moguće je i da bi ljudi zastali na trenutak i zapitali se da li uopšte mogu da definišu ili bar opišu šta im je prva asocijacija na pomen ove dve reči. Svakako, taj sistem različitih odnosa odvija se na više nivoa, od onog osnovnog i najvažnijeg za pojedinca unutar porodice, preko raznih zajednica i organizacija, poslovnih i društvenih u čijem radu učestvujemo, pa do države i šire, regionalnog i globalnog nivoa.

Svakako da je međugeneracijska solidarnost važna za opšti društveni, i time i ekonomski razvoj. Tog razvoja zapravo ne bi bilo bez transfera znanja između generacija, a intenzitet razvoja u velikoj meri zavisi i određen je načinom i brzinom tog prenosa. Čini se da se zbog brzine današnjeg života, koja predstavlja glavnu odliku savremenog društva, ne posvećuje dovoljno pažnje prenosu znanja, iskustva pa i vrednosti među generacijama i da se zbog toga društva često odriču vrednog resursa. Doba u kome živimo zahteva da se izrazimo u ekonomskim parametrima i da sve ideje, projekte, programe i planove izrazimo u tačno izračunatim novčanim jedinicama. To je prilično teško kada se govori o vrednovanju međugeneracijske saradnje, solidarnosti i dijaloga. Moguće je, naravno izračunati neke efekte ove vrste solidarnosti i razmene, naročito one segmente koji podrazumevaju razmenu dobara i usluga unutar generacija, ali je nemoguće izmeriti vrednost razmene emocija, koje su, takođe, možda i najznačajniji delovi mozaika ovog složenog društvenog konstrukta. Sve navedeno govori u prilog neophodnosti kreiranja institucionalnih načina (nešto poput „međugeneracijskih centara“) za prenos znanja i iskustava, što ne znači da ne treba nastaviti dalje paralelno funkcionisanje i unapređenje neformalnih načina, koji uveliko funkcionišu i pomažu nam da se lakše organizujemo i snađemo u vođenju života. Ovo govori o nemogućnosti merenja značaja međugeneracijske solidarnosti. Mnogi društveni mehanizmi moraju ostati u domenu nemerljivih vrednosti i ostati u domenu emocija i nematerijalnih vrednosti.

Ljudi često nisu svesni koliko prijateljstva među osobama koja pripadaju različitim generacijama utiču na lični razvoj i podstiču na promenu uglova posmatranja mnogih životnih izazova. A najveća prepreka u razvijanju odnosa solidarnosti među generacijama su pomenuti stereotipi i predrasude koje pripadnici jedene generacije

imaju o pripadnicima drugih generacija, a koji zapravo predstavljaju pojednostavljenu i pogrešnu sliku baziranu na dominantnim mišljenjima koja se u javnom mnjenju formiraju kroz razne kanale uticaja.

Dominantna predstava u javnosti o starijima u javnosti je da ih je mnogo i da predstavljaju teret za društvo, naročito za sisteme penzijsko-invalidskog i zdravstvenog osiguranja, zbog zavisnosti, bolesti i nekorisnosti. Neretki su prikazi prevara i nasilja nad starijima kao posledica njihove nemoći i lakovernosti. Sa druge strane, ni mladi često nisu prikazani kao vredni članovi društva, već kao lenji, nezainteresovani za svet oko sebe, sebični i nepouzdati – ukratko, osobe na koje se ne možeš osloniti. Naravno, ništa od ovoga nije istina (ne sporeći da ima pojedinaca sa različitim karakternim osobinama, uključujući i ove negativne) i da tek kada se uđe u interakciju sa ljudima različitih doba, interesovanja i znanja može da se sagleda greška u individualnom i kolektivnom pristupu bilo kom odnosu. Korist od međugeneracijske solidarnosti, dijaloga i razumevanja naročito je vidljiva kod sistemskih vidova organizacije, poput volonterskih servisa, u kojima se organizuju razne vrste volonterskih aktivnosti koje povezuju gotovo sve generacije na raznorodnim poslovima i temama, i gde se na, jedan, gotovo neprimetan način povezuju ljudi najrazličitijih uzrasnih grupa, afiniteta, znanja i vrednosti. I uprkos toj raznorodnosti učesnika, ciljevi zbog kojih se volonterske aktivnosti organizuju se ostvaruju, a stvari funkcionišu. I tako se zapravo stvara međugeneracijska kohezija u društvu. A upravo je jedna od najčešće korišćenih i najpoznatijih definicija, u akademskoj zajednici, upravo ta da međugeneracijska solidarnost predstavlja „društvenu koheziju između generacija“, prema Brengstonu, Olanderu i Haddadu iz 1976 godine.

Međugeneracijska solidarnost je temeljni društveni ugovor na kome počiva sistem penzijsko-invalidskog osiguranja u Republici Srbiji, ali i mnogim državama u Evropi i svetu.

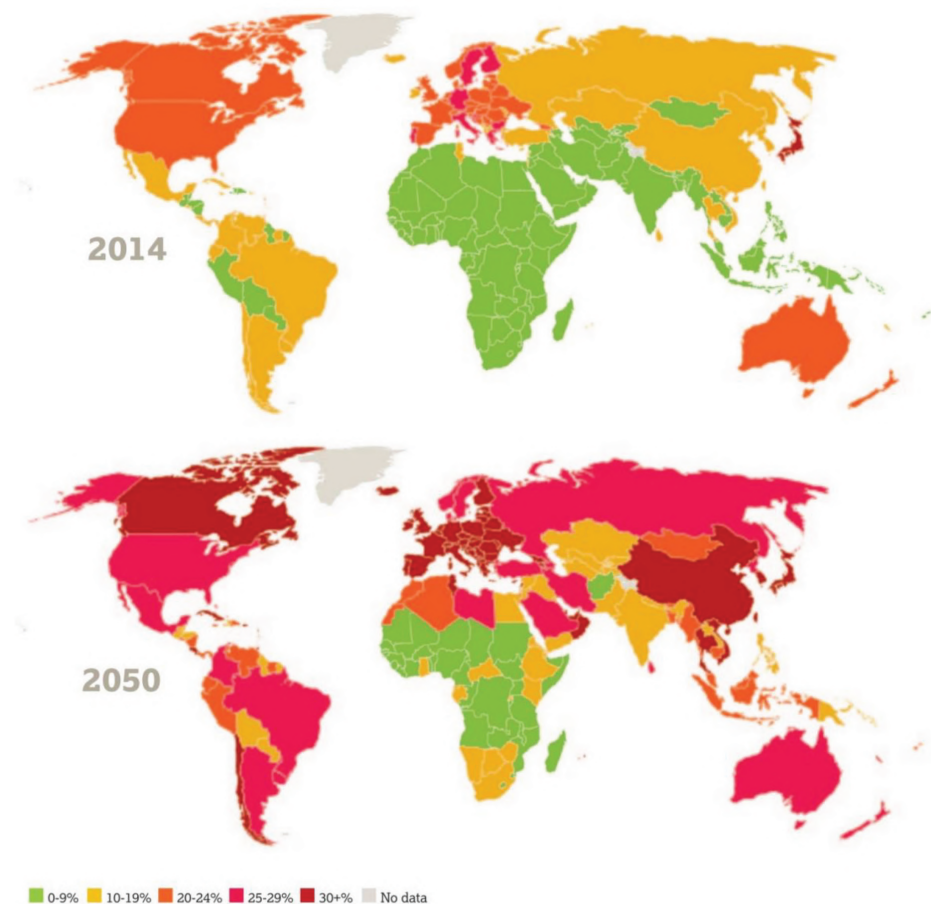
Govoriti danas, u aktuelnom društvenom kontekstu, o međugeneracijskoj solidarnosti bez posebnog razmatranja uticaja ubrzanog razvoja tehnologije – posebno digitalizacije, ali sve više i robotike bilo bi neozbiljno. Pomenuti razvoj svakako predstavlja najveće ljudsko dostignuće i nama koji smo svedoci tog razvoja pružena je mogućnost da u realnom vremenu sagledavamo mogućnosti za primenu tih tehnologija u različitim sferama života, uključujući i međugeneracijsku razmenu, saradnju i dijalog. Susreti generacija danas se mogu odvijati na mnogo više nivoa i načina. Do pre samo nekoliko godina bilo je nemoguće videti svoju decu i najbliže koji žive „preko okeana“ češće od jednom godišnje, ili čak jednom u dve ili tri godine. Danas je to zahvaljujući raznim mobilnim aplikacijama, instaliranim na, ne više tako skupim, pametnim telefonima, moguće realizovati svakog dana, pa, čak je i čuvanje unuka na daljinu postalo dostižno. Naravno, nema dileme da zagrljaj i dodir ništa ne može zameniti, ali to ne znači da ne treba koristiti mogućnosti koje su nam pružene. Sa druge strane, isti ovaj razvoj pretilo da stvori nove podele, nov jaz među generacijama pa i širu društvenu podelu, ako društvo i država ne učine sve što im od mera i mehanizama stoji na raspolaganju da spreči „digitalnu isključenost“ starijih građana i nove oblike „digitalne diskriminacije“. Ova nova vrsta umrežavanja i povezivanja ljudi ima i treću stranu, a to je mogućnost izolacije i samoizolacije od sveta u realnom

vremenu (tzv. Off-line prostoru) i provođenje nesrazmerno mnogo vremena u on-line svetu. O ovome takođe treba voditi računa u narednom periodu razvoja, a od velike pomoći upravo može biti razmena misli i vrednosti između generacija. Stariji su, čini se, svesniji ove opasnosti i ukazuju svojim bližnjim, mlađim članovima porodice i prijateljima na opasnosti „potpunog predavanja“ svetu digitalnih platformi, mreža i video igara. Dobrobiti umerenog i korisnog korišćenja novih tehnologija od strane svih generacija u cilju olakšavanja života i svakodnevnih obaveza je više nego dobrodošlo. Ujedno je i prilika za razmenu znanja, vrednosti i emocija među generacijama, uz napomenu da je možda i jedna od glavnih promena koju su ove tehnologije donele mnogo veća razmena znanja na relaciji mladi ka starijima, što je u ranijim istorijskim periodima razvoja društva bila ređa pojava. Upravo je kroz realizaciju ovog projekta došao do izražaja značaj upotrebe najnovijih informaciono-komunikacijskih tehnologija u unapređenju međugeneracijske solidarnosti i dijaloga. Filmovi nastali, nakon veoma korisnih radionica primeri su dobre prakse i koristi od razmene znanja. Zainteresovanost svih generacija na radionici za izradu kratkih filmova bila je istinski velika, baš kao i volja i spremnost da se naučeno pretoči u delo. Prateća kampanja kroz sve raspoložive kanale komunikacije, naročito na lokalnom nivou, takođe daje vredan doprinos daljem jačanju solidarnosti i donosi benefite lokalnim zajednicama. Mlađim članovima pomaže u razvoju i ličnoj stabilnosti i sticanju samopouzdanja, naravno, učenju novih životnih veština koje će im kasnije koristiti i u procesu sopstvenog starenja, a, da, zapravo ovog benefita nisu ni svesnu u trenutku odvijanja međugeneracijske razmene. Starijim članovima pomaže u savladavanju novih veština ali naročito doprinosi osećaju smisla, ispunjenosti i ličnog zadovoljstva. Svakako za sve učesnike u ovom procesu međusobne razmene znanja, vrednosti i emocija benefit je očuvanje starih znanja, podataka, porodične istorije i tradicije koja se na ovakav način prenosi i na širi društveni nivo, i postaje deo širih društvenih tokova i razvoja. Poseban je putokaz za budućnost, naročito u uslovima aktuelnog demografskog starenja, kako srpskog, tako i većine evropskih društava, uključujući i društva u državama članicama Višegradske grupe iz kojih dolaze organizacije civilnog društva, partneri na ovom projektu.

DEMOGRAFSKA SLIKA I PROJEKCIJA KRETANJA STANOVNIŠTVA

Starenje stanovništva ili demografsko starenje predstavlja proces koji podrazumeva povećanje udela starijeg stanovništva i opadanje udela mladog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Prema podacima Ujedinjenih nacija, broj osoba starijih od 60 godina je 2000. godine premašio broj dece uzrasta do pet godina, a procena je da će 2050. godine broj starijih od 60 godina premašiti broj dece do 15 godina starosti.

Grafički prikaz 1: Udeo stanovništva 60+ na globalnom nivou, komparacija podataka za 2014. godinu i projekcija za 2050.³

Source: UNDESA Population Division, *World population prospects: the 2012 revision, DVD edition, 2013*

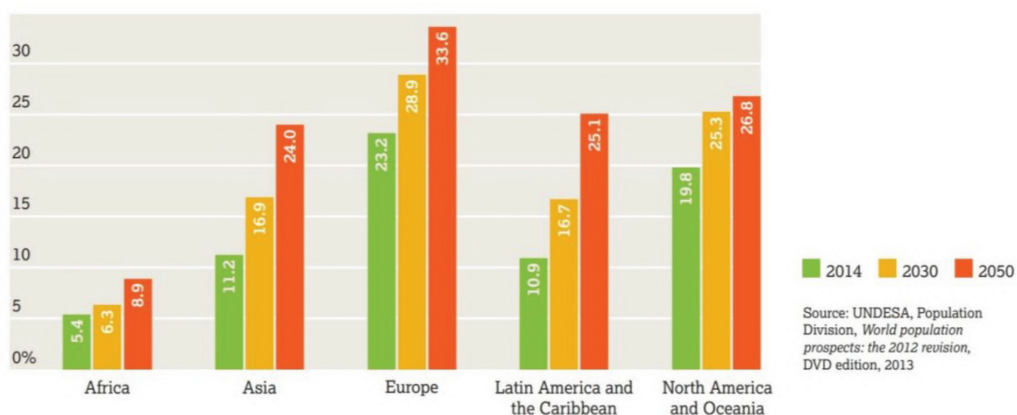
³ Izvor: *Global AgeWatch Index 2014: Insight report*, Agewatch International, dostupno na internet stranici: <https://www.helpage.org/global-agewatch/reports/global-agewatch-index-2014-insight-report-summary-and-methodology/>

Analiza dostupnih statističkih podataka ukazuje na zaključke da se sve više gube granice u starosnoj strukturi stanovništva zemalja u razvoju u odnosu na razvijene zemlje. Ovakvi globalni demografski trendovi utiču na promenu slike stanovništva i postavljaju nove zahteve pred sisteme socijalne i zdravstvene zaštite, penzione sisteme i ekonomiju, koje je potrebno prilagoditi povećanom broju starijih osoba u društvu, naročito imajući u vidu negativan prirodni priraštaj, produženje životnog i radnog veka, ekstremno uvećanje gradskog u odnosu na seosko stanovništvo, brz tehnički i tehnološki napredak i dr.

Starije stanovništvo nije samo narastajuće, već je i najbrže rastuće. U drugoj polovini 20. veka broj starijih lica se više nego utrostručio i od 1950. do 2000. porastao sa 131 milion na 417 miliona, a u relativnom smislu sa 5% na 7%.⁴ Početak ovog veka ukazuje da se demografsko starenje odvija sve brže. Iskazano brojevima, projektovani tempo starenja u budućnosti predviđa da se svake godine broj starih uvećava za više od 10 miliona. Prema istom izvoru, mesečni neto priliv u ovaj kontingent biće 850 hiljada ljudi. Tako bi sredinom 21. veka broj starijih od 65 godina trebalo da bude 1 487 miliona, udeo 16,2%, a u razvijenim zemljama veći od četvrtine -- 26,2%. Još jedan indikator akceleracije starenja svetskog stanovništva je sve veći broj zemalja u kojima će broj osoba sa navršениh 65 godina i više dostići 2 miliona. Dok se 2000. godine 31 zemlja suočavala sa takvom brojnošću starijih, očekuje se da će se njihov broj do 2039. godine udvostručiti.⁵

Opadajuća stopa nataliteta i rastuća očekivana dužina života zajedno proizvode dramatičnu promenu broja i starosne strukture stanovništva na evropskom kontinentu. Posmatrano u dužem vremenskom periodu, udeo Evropljana u ukupnom svetskom stanovništvu stalno je opadao.

Grafički prikaz 2: Udeo stanovništva 60+ po regionima, komparacija podataka za 2014. godinu i projekcije za 2030. i 2050.⁶

⁴ Demografski profil starog stanovništva Srbije - Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd 2015, str. 6 - dostupno na internet stranici: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20154007.pdf>

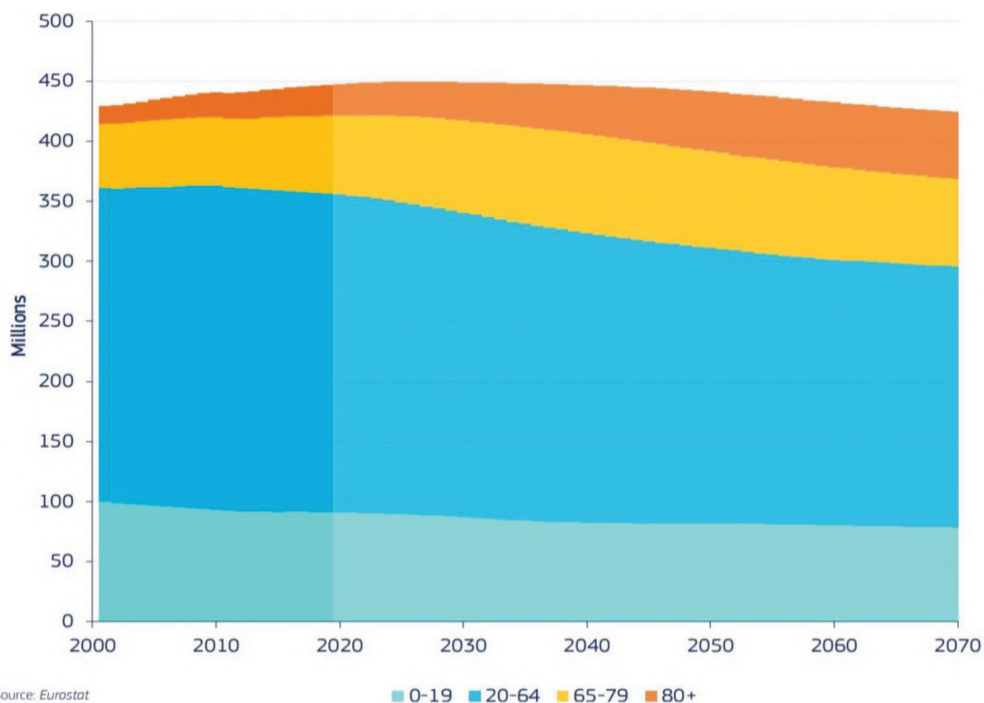
⁵ Demografski profil starog stanovništva Srbije - Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, str. 6

⁶ Izvor: Global AgeWatch Index 2014: Insight report, Agewatch International, dostupno na internet stranici: <https://www.helpage.org/global-agewatch/reports/global-agewatch-index-2014-insight-report-summary-and-methodology/>

Udeo evropskog stanovništva u svetskoj populaciji se smanjuje - 1960. godine iznosio je oko 12%, danas čini 6%, a predviđa se da će do 2070. godine pasti ispod 4%. do 2070. godine. Drugi značajan trend predstavlja povećanje stanovništva sa afričkog kontinenta u ukupnom udelu stanovništva i projekcije da bi taj broj mogao da poraste sa trenutnih 9% na 32%.

Prema podacima Eurostat-a, u 2019. godini više od jedne petine (20,3%) stanovništva EU-27 bilo je starosti 65 godina i više. Predviđa se da će udeo ljudi starijih od 80 godina u populaciji EU-27 imati dvostruki rast između 2019. i 2100. godine, sa 5,8% na 14,6%. U Evropi je najčešći tip samačko domaćinstvo (33,4% od ukupnog broja domaćinstava), koje je zabeležilo najveći porast od 2005. do 2015. godine, što ističe nekoliko pitanja kako iz pojedinačne tako i iz javne perspektive koje se odnose na to ko će brinuti o trenutnoj generaciji kako postajemo stariji, koje vrste zdravstvenih i socijalnih organizacija treba razvijati kako bi se očuvao kvalitet života starijih i održali sistemi zdravstvene i socijalne zaštite na srednji i duži rok. Podržavanje aktivnog i zdravog starenja je jedan od odgovora na ova pitanja, jer smanjuje zahteve ka navedenim sistemima, a pored toga, u mnogim slučajevima starije odrasle osobe u dobrom zdravlju mogu podržati svoje kolege i predstavljaju snagu posvećenu zajedničkom blagostanju.⁷

Grafički prikaz 3: Stanovništvo Evropske unije po starosnim grupama, projekcije 2001-2070⁸

⁷ Izvor: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5946166/>

⁸ European Commission Report on the Impact of Demographic Change, 2020, dostupno na internet stranici: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

Trendovi i projekcije za Evropsku uniju pokazuju da su očekivanja da će se trend povećanja broja stanovnika nastaviti do 2025. godine, kada se očekuje dalji trend smanjenja, koji će do 2070. godine dostići 5%, odnosno 424 miliona stanovnika.

Projekcije za period do 2070. godine ukazuju na produženje prosečnog životnog veka na na 86 godina, kao i na veći udeo stanovništva starijeg od 65 godina, sa sadašnjih 20% na 30% u ukupnom broju stanovnika na teritoriji Evropske unije. Takođe, predviđa se da će medijalna starost stanovništva dostići 49 godina, što je za pet godina više u odnosu na današnje rezultate.

Ono što je posebno značajno jeste da prognoze ukazuju na to da će procenat radno aktivnog stanovništva do 2070. godine opasti za 18%, što može dovesti do poremećaja na tržištu rada. Svi navedeni podaci ukazuju na potrebu prilagođavanja datim okolnostima, odnosno sprovođenja inkluzivnog pristupa prema grupama kojima je tržište rada do sada bilo teže dostupno, a pre svega u odnosu na žene, starije osobe i osobe sa invaliditetom. Evropska komisija je, stoga, 2020. godine izradila *Izveštaj o uticaju demografskih promena*⁹, u kojem zaključuje da će borba protiv svih oblika diskriminacije biti ključna u ovom procesu uz poboljšanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života, ulažući u usavršavanje i prepoznavanje novih veština i kvalifikacija. Komisija je ukazala na potrebu za poboljšanjem pristupa zdravstvenoj zaštiti, dijagnozi i lečenju za sve, ukazujući na Evropski stub socijalnih prava, posebno njegov princip posvećen dugotrajnoj nezi. U izveštaju se izražava zabrinutost da će se sistemi socijalne zaštite suočiti sa velikim izazovima, koje treba pravovremeno rešavati. Kada je u pitanju regionalna i lokalna dimenzija, podaci pokazuju da će se nastaviti tendencija urbanizacije stanovništva, gde će nešto manju stopu depopulacije dostići ruralne oblasti u okolini gradova. Kao posebno ranjiva grupa, a naročito po pitanju rizika od siromaštva, navode se starije osobe. Da bi se ovaj proces usporio, naglašena je potreba za izgradnjom infrastrukture i pristupa uslugama, ali i formiranjem sveobuhvatnih kohezionih javnih politika, koje se smatraju ključnim.

U svetlu pandemije koja je obeležila 2020. godinu i pokazala svu ranjivost starijeg stanovništva, Evropska komisija je kao izazove prepoznala i borbu protiv izolacije i digitalne isključenosti, najavljujući izradu Akcionog plana za digitalnu edukaciju u cilju unapređenja položaja u ovoj oblasti.

Pored toga, u ovom izveštaju se najavljuje pokretanje konsultativnog procesa za izradu dva dokumenta, *Green Paper on Ageing*¹⁰ i *Rural development – long-term vision for rural areas Roadmap*¹¹, koja bi trebalo na osnovu raspoloživih podataka, bliže da odrede potreban strateški okvir i neophodne aktivnosti kako bi se navedeni ciljevi postigli. Zelena knjiga o starenju će obuhvatati način na koji EU može maksimalno da iskoristi mogućnosti koje nude starije osobe, posebno u vezi sa srebrnom ekonomijom. Mapa puta, koju je odredila Evropska komisija definiše vremenski okvir po kom će nakon sprovedenih konsultacija, dva dokumenta biti usvojena u drugom

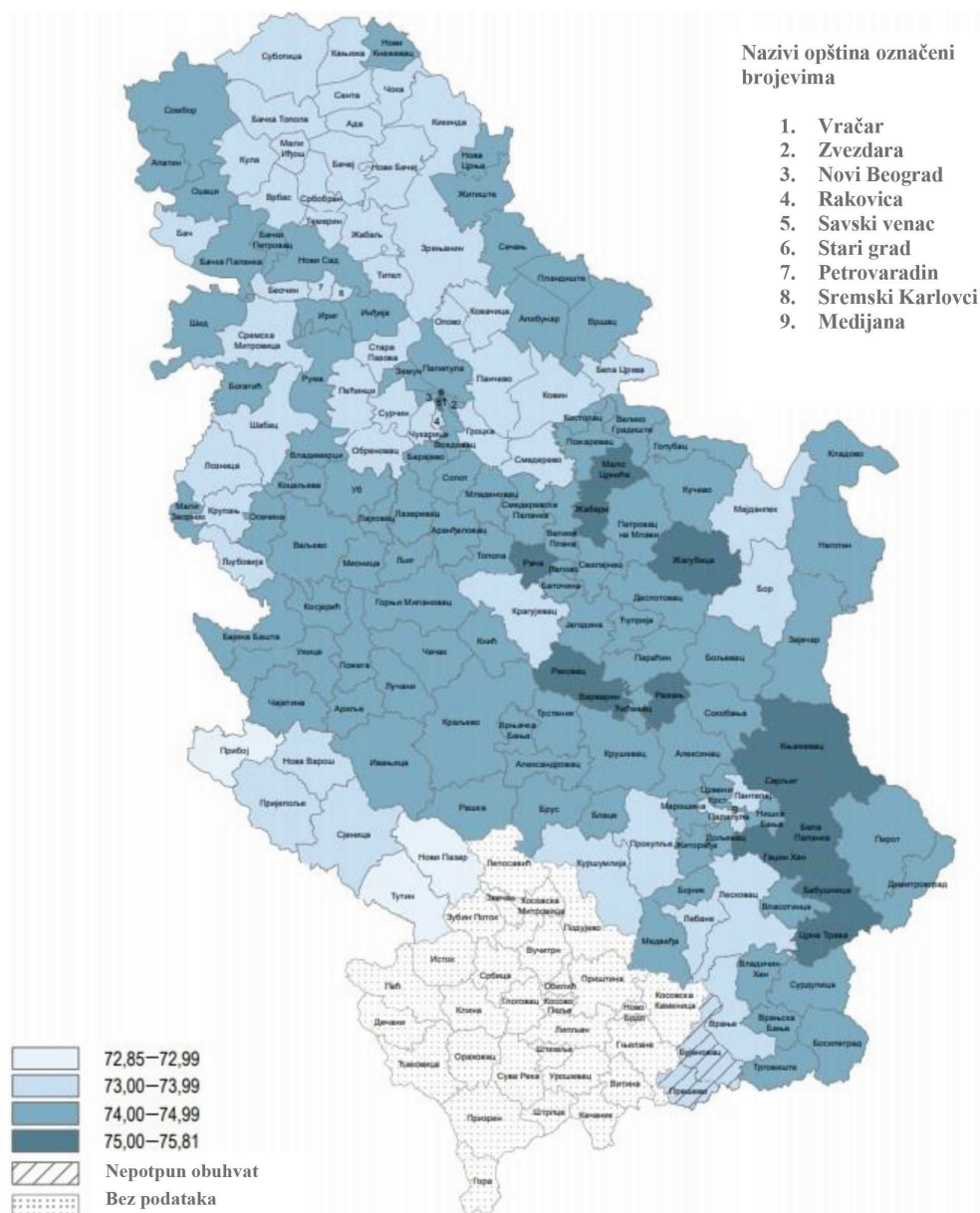
⁹ *European Commission Report on the Impact of Demographic Change*, 2020, dostupno na internet stranici: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

¹⁰ *Green Paper on Ageing*, dostupno na internet stranici: <https://www.age-platform.eu/special-briefing/back-business-unusual-covid-19-green-paper-ageing-must-consider-ageism-human-rights>

¹¹ *Rural development – long-term vision for rural areas Roadmap*, dostupno na internet stranici: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12525-Long-term-vision-for-rural-areas>

kvartalu 2021. godine. Dosadašnje reakcije civilnog društva na aktivnosti Evropske komisije po ovom pitanju su oprezno pozitivne, uz izražena očekivanja da se izvuku pouke iz trenutne situacije pandemije i preduzmu mere koje će u većoj meri zaštititi one grupe koje su se pokazala posebno ranjivim, uključujući i starije osobe.

Grafički prikaz 4: Prosečna starost stanovništva starosti 65+ po opštinama u Republici Srbiji¹²

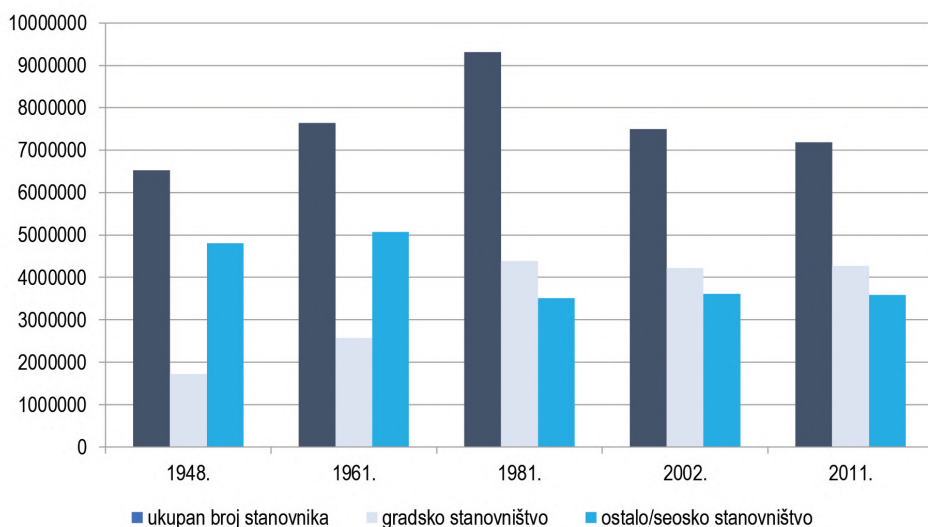

¹² Demografski profil starog stanovništva Srbije - Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd 2015, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20154007.pdf>

Prema svim kriterijumima stanovništvo Republike Srbije zemlje može se svrstati u grupu demografski starih populacija. Prema nekim od dostupnih podataka, Srbija je bila osma zemlja u Evropi po udelu starijeg stanovništva¹³, dok je u svetskim razmerama, u 2018. godini bila na 11. mestu sa 20,2% od ukupnog stanovništva starijih od 65 godina života (Japan je bio na prvom mestu sa 28,2% a ostalo su sve evropske zemlje)¹⁴.

Analizirajući rezultate sa popisa stanovništva, broj stanovnika Republike Srbije u poslednjim decenijama kontinuirano opada. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, a imajući u vidu da se popis stanovništva radi na desetogodišnjem nivou i da je poslednji urađen 2011. godine, ukupan broj stanovnika opada i to od 1981. godine, uz smanjenje broja seoskog stanovništva.

Grafički prikaz 5: Usporedni pregled broja stanovnika u Republici Srbiji za period 1948-2011.¹⁵

Neke od najvažnijih demografskih karakteristika Republike Srbije u periodu od 2001. do 2011. godine su pad nataliteta, visok mortalitet, negativni prirodni priraštaj, negativan migracioni saldo, nizak fertilitet, depopulacija i intenzivno starenje stanovništva.

Prema procenama Republičkog zavoda za statistiku, Republika Srbija je 2019. godine imala 6.945.235 stanovnika¹⁶. Posmatrano po polu, 51,3% činile su žene, a 48,7% muškarci. Prema istim procenama, nastavlja se trend depopulacije, što znači da je i stopa rasta stanovništva, u odnosu na prethodnu godinu (2018), negativna i iznosi -5,4‰.

¹³ Share of population that are aged 65 years and older in European countries in 2019, dostupno na internet stranici:

<https://www.statista.com/statistics/1105835/share-of-elderly-population-in-europe-by-country/>

¹⁴ Countries With the Oldest Populations in the World, Population Reference Bureau, March 23, 2020, dostupno na internet stranici:

<https://www.prb.org/countries-with-the-oldest-populations/>

¹⁵ Usporedni pregled broja stanovnika, Republički zavod za statistiku, dostupno na internet stranici:

<https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/popis/popis-2011/popisni-podaci-eksel-tabele>

¹⁶ Baza podataka, Republički zavod za statistiku, dostupno na internet stranici:

<http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

Prosečna starost stanovništva je 2019. godine iznosila 43,3 godine, a očekivana dužina života za muškarce je 73,1 a za žene 78,3 godine. Indeks starenja, odnosno odnos starog (60 i više godina) i mladog (0–19 godina) stanovništva je 144,1.

U periodu 2002–2019. godine, prosečna starost stanovništva je porasla sa 40,2 na 43,3 godine. Na povećanje broja starijih svakako utiče i najveće civilizacijsko dostignuće - produženje očekivanog trajanja života, koje za ukupno stanovništvo iznosi 3,4 godine, od 72,3 godine u 2002, do 75,7 godina u 2019.¹⁷

Ovakvi trendovi utiču i na smanjenje učešća stanovništva radnog uzrasta (15–64) u ukupnoj populaciji, sa 67,3% (2002) na 65% (2019).

Proces demografskog starenja stanovništva manifestuje se niskim i stalno opadajućim učešćem mladih i visokim i kontinuirano rastućim udelom starih u ukupnom stanovništvu. Udeo lica starih 65 i više godina 2019. godine iznosi 20,7%, a mladih od 15 godina 14,3%.

Kada je reč o prirodnom priraštaju, prema podacima iz Mesečnog statističkog biltena Republičkog zavoda za statistiku iz jula 2020. godine¹⁸, u januaru 2019. godine bio -6,5 dok je u julu 2020. godine bio -7,1.¹⁹ U prvih šest meseci 2019. godine, prosečan prirodni priraštaj je bio -6,1 dok je u prvih šest meseci 2020. godine -6,5.

Zabrinjavajući su podaci sa poslednjeg popisa stanovništva (2011), prema kojima čak 160 lokalnih samouprava u Srbiji ima negativan prirodni priraštaj. Podaci ukazuju na to da je 30% žena između 30 i 34 godine bez dece, a u Beogradu čak 43%. Poređenja radi, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, prirodni priraštaj je 1953. godine bio 14,5 dok je prosečna starost stanovništva bila 29,4 godine, a očekivana dužina života je iste godine za mušku decu bila 58,7 a za žensku decu 60,4 godine.

Takođe, prema podacima iz Mesečnog statističkog biltena Republičkog zavoda za statistiku jula 2020. godine rođeno je 5.927 beba, dok je umrlih 10.023 lica²⁰, što znači da je umrlih gotovo duplo više nego rođenih. Na godišnjem nivou više umre nego što se rodi oko 35.000-40.000 lica, a to praktično znači da na godišnjem nivou u Srbiji nestane po jedan grad.

Tabela 1: Starosna struktura stanovništva (bez KiM), 2002-2011.

STAROST	2002.		2011.	
	broj	%	broj	%
Ukupno stanovništvo	7.498.001	100	7.186.892	100
0-14 godina	1.176.770	15,8	1.025.278	14,3
15-64 godine	5.032.805	67,6	4.911.268	68,3
65 i više godina	1.240.505	16,7	1.250.316	17,4
Indeks starenja		1,05		1,22
Prosečna starost		40,2		42,2

¹⁷ Baza podataka, Republički zavod za statistiku, dostupno na internet stranici:

<http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

¹⁸ Statistički kalendar 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na internet stranici:

<https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikator/>

¹⁹ Mesečni statistički bilten, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na internet stranici:

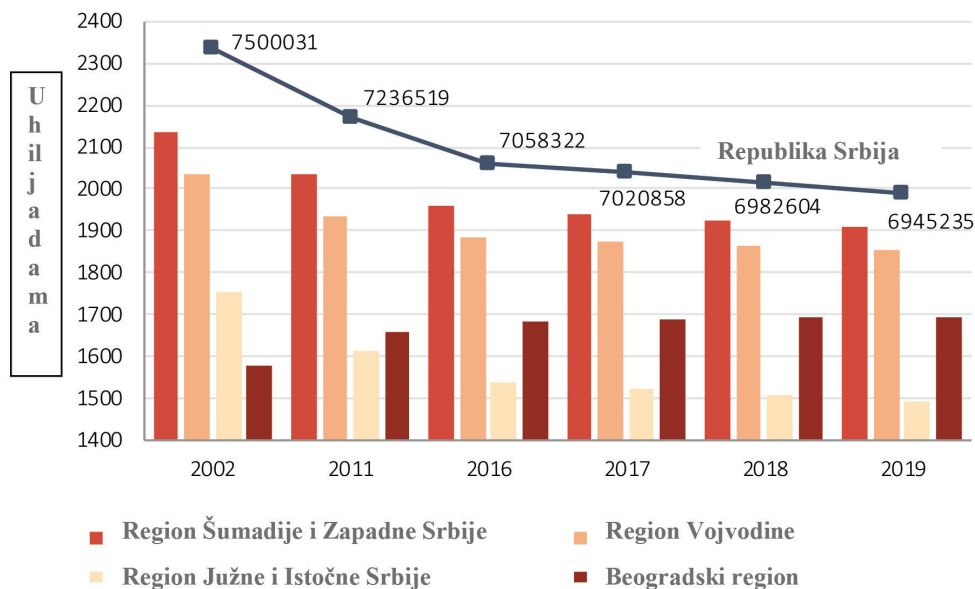
<https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo>

²⁰ Statistički kalendar 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na internet stranici:

<https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikator/>

Pored toga, i u periodu 2002–2018. broj stanovnika Republike Srbije kontinuirano opada. Na regionalnom nivou jedino Beogradski region beleži rast broja stanovnika, dok je najizraženiji pad u Regionu Južne i Istočne Srbije. Pritisak ovakvih demografskih trendova najviše oslikava koeficijent zavisnosti starog stanovništva (broj starih 65 i više godina na 100 lica starosti od 15 do 64 godine), koji je prema procenama u 2018. godini, u Republici Srbiji iznosio 30,8.²¹

Grafički prikaz 6: Procenjen broj stanovnika (godišnji proseki), 2002–2019, po regionima²²

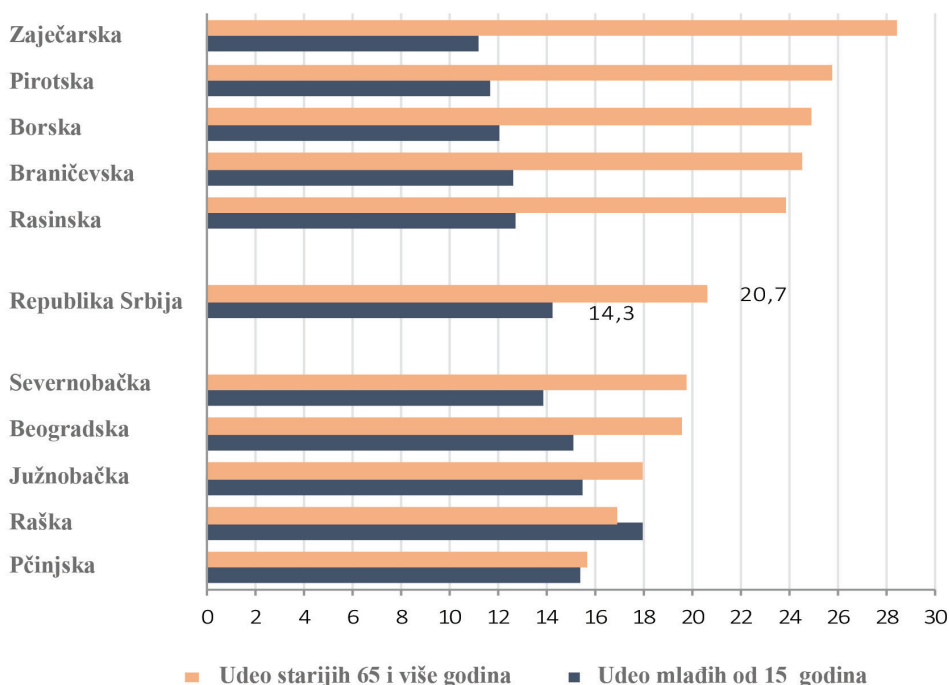
Poseban izazov predstavlja brzo smanjivanje seoskog stanovništva (depopulacija sela) koje prevazilazi tempo smanjivanja poljoprivrednog stanovništva (deagrarijaciju) i ukupnog stanovništva u celini. To su sela sa starijim stanovništvom, koja imaju manji natalitet, veću smrtnost, negativan prirodni priraštaj, odnosno izrazito izraženu depopulaciju. Udeo poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu stalno opada, tako da je 1991. godine iznosio 17%, a 2011. godine 6,84%. Prema rezultatima Popisa iz 2011. godine, sela sa manje od 100 stanovnika ima čak 1034 (2001. godine ih je bilo 717, a 1981. godine 281). To su naselja iz kojih se već odselio veliki broj mladih, reproduktivno sposobnih, a ostali su stariji i oni koji nisu mogli nikuda da odu. Narušena je balansirana piramida stanovništva po starosti i po polu, a smanjena je i kritična masa koja obezbeđuje normalnu reprodukciju jedne populacije.

²¹ Procene stanovništva 2019, Saopštenje, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na internet stranici: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/?a=18&s=1801>

²² Procene stanovništva 2019, Saopštenje, Republički zavod za statistiku, dostupno na internet stranici: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

Grafički prikaz 7: Udeo mladog i starijeg stanovništva u ukupnom stanovništvu, procena sredinom 2019.²³

OBLAST

Koeficijent zavisnosti starog stanovništva²⁴, najviše oslikava pritisak navedenih demografskih trendova (broj starih 65 i više godina na 100 lica starosti od 15 do 64 godine). Prema procenama, koeficijent zavisnosti starijeg stanovništva u 2019. godini iznosi 31,8 i najizrazitiji je u Zaječarskoj - 47,2 i Pirotaskoj oblasti - 41,2 dok je najmanje opterećenje radne snage u Pčinjskoj oblasti - 22,8 (na grafičkom prikazu predstavljeno je prvih i poslednjih pet oblasti u kojima je udeo starog stanovništva (65+) najveći, odnosno najmanji, respektivno).

Najveći rast broja stanovnika, posmatrano na nivou opština/gradova, zabeležen je u sedam beogradskih opština i u Novom Sadu, ali i u Novom Pazaru, Tutinu i Preševu, a najveći gubitak u Crnoj Travi, Gadžinom Hanu i Babušnici.

Promena u starosno-polnoj strukturi stanovništva je evidentna, pored promene u ukupnom broju stanovnika. U 2002. godini najzastupljenija je populacija starosne dobi 45–49 godina, dok je u 2019. godini najveći udeo muškaraca 40–44 godina i žena 65–69 godina u ukupnoj populaciji.

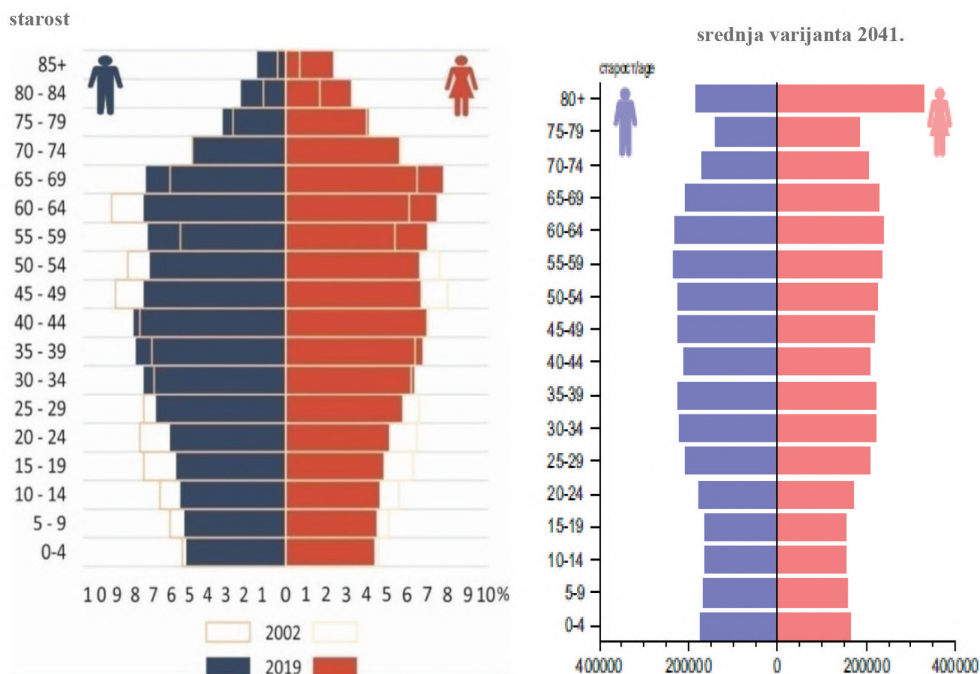
U periodu 2002–2019. godine udeo lica mlađih od 15 godina je smanjen sa 16,1% na 14,3%, dok je istovremeno udeo starih (65 i više godina) povećan sa

²³ Grafikon preuzet iz Saopštenja Republičkog zavoda za statistiku Procene stanovništva 2019.

²⁴ Izvor: Saopštenja Procene stanovništva 2019, Republički zavod za statistiku

16,6% na 20,7%. Učešće ženskog fertilnog stanovništva (15–49 godina) u ukupnom stanovništvu u istom periodu je smanjeno za 2,4%. Učešće ženskog fertilnog stanovništva (15–49 godina) u ukupnom stanovništvu u istom periodu je smanjeno za 2,4%.

Grafički prikaz 8: Starosna piramida stanovništva 2002-2019. i srednja varijanta projekcija za 2041. godinu²⁵

Još jedan od globalnih trendova koji karakteriše demografskog starenja u Srbiji jeste „njegova feminizacija“. Primera radi, na svetskom nivou na 100 žena starijih od 60 godina dolazi 84 muškarca, a na 100 žena starijih od 80 godina dolazi 61 muškarac, pri čemu su žene u lošijem ekonomskom položaju i u većoj meri izložene diskriminaciji i nasilju od muškaraca, što dodatni fokus stavlja na položaj starijih žena. Trendovi u Srbiji, prema najnovijim podacima iz publikacije *Žene i muškarci u Republici Srbiji*²⁶ Republičkog zavoda za statistiku, pokazuju da u Republici Srbiji živi čak 180.000 žena više nego muškaraca, a da se uprkos činjenici da su brojnije i obrazovanije, žene teže zapošljavaju, lakše otpuštaju i imaju manju platu od muškaraca.

Projekcije Republičkog zavoda za statistiku²⁷ koje su urađene za period 2011-2041. godine ukazuju da će u narednih trideset godina stanovništvo Republike Srbije

²⁵ Grafikon preuzet iz Saopštenja Procene stanovništva 2019 i publikacije Projekcije stanovništva Republike Srbije 2011-2041, Republički zavod za statistiku

²⁶ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na internet stranici:

<https://www.stat.gov.rs/vesti/20210305-republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2020/?a=0&s=0>

²⁷ *Projekcije stanovništva Republike Srbije 2011-2041*, Republički zavod za statistiku, 2014, dostupno na internet stranici:

<https://popis2011.stat.rs/?p=3403>

i dalje demografski stariti, bez obzira na varijante projekcija. Udeo mladih je nizak i sa tendencijom daljeg pada, dok je udeo starih visok i stalno raste. Prema niskoj varijanti, gde se uočava najintenzivniji proces starenja, učešće stanovništva mlađeg od 15 godina bi opalo sa 14,4% na 11,7%, dok bi učešće starijih od 65 godina poraslo sa 17,3% na 25,2%. Sve varijante projekcija upućuju i na povećanje broja stanovnika starijih od 80 godina života, naročito gotovo dupliranje broja žena u ovoj starosnoj kategoriji.

Takođe, prema svim varijantama projekcija, neminovno je smanjenje učešća radno sposobnog stanovništva (15–64) u ukupnoj populaciji, a pad bi se kretao od 3% do 8,2%, zavisno od varijante projekcije, što svakako predstavlja ozbiljan izazov za ekonomiju i razvoj društva i govori u prilog tome da se što pre treba posebno posvetiti kreiranju optimalnih javnih politika kako bi se izbegle teže posledice.

Za trideset godina, udeo lica starijih od 65 godina bi se, prema niskoj varijanti, povećao za 8%, tako da bi na kraju projekcionog perioda više nego svaki četvrti stanovnik Srbije (25,2%) bio stariji od 65 godina (istovremeno povećanje broja stanovnika „starijih“ starijih, od 80 godina života, kao i povećanje broja starijih žena). Istovremeno, udeo lica mlađih od 15 godina u ukupnom stanovništvu bi se smanjio sa 14,4% na 11,7%.

Pored smanjenja ukupnog broja stanovnika, može se očekivati i dalja povećana depopulacija stanovnika u manjim naseljima – selima. Od oko 4.700 sela, preko 1.200 je već u fazi nestajanja. Manje od 100 stanovnika ima u oko 1.000 sela, dok manje od 50 stanovnika ima u preko 500 sela, više od 100 sela je prazno, a u više od 200 nema nijednog stanovnika mlađeg od 20 godina. Posmatrano po regionima, u narednih trideset godina, proces depopulacije bio bi izbegnut jedino u Beogradskom regionu.

NORMATIVNI OKVIR ZA OSTVARIVANJE PRAVA STARIJIH GRAĐANA

Za položaj starijih građana naročiti značaj imaju brojne univerzalne konvencije i deklaracije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, kao i dokumenta poput *Političke deklaracije o starenju sa Madridskim akcionim planom o starenju* i *Principa Ujedinjenih nacija za starije osobe*. Na nivou Ujedinjenih nacija se već dugo, a naročito u proteklim godinama, u okviru posebno formirane Otvorene radne grupe za starije, vodi polemika o potrebi donošenja novog instrumenta zaštite prava isključivo starijih i borbi protiv diskriminacije na osnovu godina starosti. Od značaja su i *Ciljevi održivog razvoja 2030* koji se odnose na budući društveni i ekonomski razvoj u skladu sa principima održivosti, koji su gotovo jednako važni za pripadnike svih generacija. Kroz Ciljeve održivog razvoja stariji su prepoznati kao naročito važna grupa kada se govori o okončanju siromaštva, obezbeđenju zdravog života i promociji blagostanja za sve generacije, omogućavanju celoživotnog učenja, rodnoj ravnopravnosti, stvaranju inkluzivnih, bezbednih, otpornih i održivih gradova i drugih naselja. Starenje stanovništva utiče na sve sfere društava koja treba da se prilagode socijalnim i ekonomskim implikacijama tog procesa, kako bi iskoristila prilike i ublažila izazove među kojima su fiskalni pritisci na sisteme socijalne zaštite, promena dinamike tržišta rada i porodični i međugeneracijski odnosi. To su ujedno i razlozi zbog kojih se ističe značaj uvođenja starenja u javne politike.

Do eventualnog usvajanja nove međunarodne konvencije o starijima, na snazi su dosadašnji ključni univerzalni međunarodni dokumenti, a pre svega: *Povelja Ujedinjenih nacija* iz 1945. godine, a zatim i pomenuta *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*²⁸ iz 1948. godine, *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* iz 1966. godine²⁹, kao i *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* iz 1966. godine³⁰, *Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije* iz 1965. godine³¹, *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena* iz 1979. godine³², kao i *Fakultativni protokol uz ovu konvenciju* od 6. oktobra 1999. godine³³ i *Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni i postupaka* iz 1984. godine.³⁴

Deo međunarodnog pravnog okvira isključivo posvećena starijim licima su tri dokumenta, i to: *Međunarodni plan akcije o starenju*³⁵, *Principi Ujedinjenih nacija za starije osobe*³⁶ i *Politička deklaracija o starenju sa Madridskim međunarodnim*

28 *Universal Declaration of Human Rights*, The General Assembly, December 1948, dostupno na internet stranici: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.

29 „Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori“, broj 7/71

30 „Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori“, broj 7/71

31 „Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori“, broj 31/67

32 „Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori“, broj 11/81

33 „Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori“, broj 13/02

34 „Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori“, broj 9/99

35 *Report of the world assembly on ageing – The Vienna International Plan of Action on Ageing*, United Nations, 1982, dostupno na internet stranici: <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/vienna-international-plan-of-action.html>.

36 *United Nations Principles for Older Persons*, December 1991, dostupno na internet stranici:

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OlderPersons.aspx>

*planom akcije o starenju*³⁷. Uprkos tome što navedeni dokumenti pripadaju kategoriji „mekog“ prava, odnosno neobavezujućeg su karaktera, ipak daju smernice o odnosu prema starijima i upućuju države kako da formulišu svoje politike u oblasti njihove zaštite.

Na nivou Evrope se, pored univerzalnih dokumenata poput *Povelje o osnovnim pravima* i *Revidirane evropske socijalne povelje Saveta Evrope*, izdvajaju i direktive Evropske unije o jednakom tretmanu i zabrani diskriminacije. Evropska komisija je veliku pažnju posvetila demografskim promenama i izazovima koje te promene nose. Tako se u *Zelenoj knjizi EU o demografskim promenama*, starenje stanovništva u kombinaciji sa sve manjim brojem radno sposobnog stanovništva opisuje kao izazov koji treba rešiti, jer će uticati na ekonomsku i socijalnu budućnost celokupnog društva. U dokumentu Evropske komisije *Izveštaj o uticaju demografskih promena* je, pored ostalog, najavljeno pokretanje konsultativnog procesa za izradu dva dokumenta - *Green Paper on Ageing i Rural development – long-term vision for rural areas Roadmap*, koja bi trebalo na osnovu raspoloživih podataka, bliže da odrede potreban strateški okvir i neophodne aktivnosti kako bi se mogle iskoristiti mogućnosti i kapaciteti starijih, posebno u vezi sa srebrnom ekonomijom. Januara ove godine je usvojen *Green Paper on Ageing* u kome se naglašavaju dva koncepta koja mogu omogućiti uspešnost politika u starijim društvima, i to zdravo i aktivno starenje i celoživotno učenje. S druge strane, u izveštaju Evropske komisije u kome je analizirana primena Evropske konvencije o ljudskim pravima, između ostalog je zaključeno da je potrebno usvojiti ranije predloženu Direktivu o jednakom postupanju na osnovu starosti u oblastima socijalne zaštite, obrazovanja, stanovanja, zdravstvene zaštite i pristupa robama i uslugama.

Kada je u pitanju nacionalni pravni okvir, pored propisa iz oblasti zabrane diskriminacije, od značaja su propisi kojima se uređuju pojedine oblasti društvenih odnosa od neposrednog uticaja na ovu populaciju, kao što su *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*³⁸, *Zakon o socijalnoj zaštiti*³⁹, *Zakon o zdravstvenoj zaštiti*⁴⁰, *Zakon o zdravstvenom osiguranju*⁴¹, *Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama*⁴², *Zakon o planiranju i izgradnji*⁴³, *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma*⁴⁴, *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći*⁴⁵, *Uredba o Nacionalnom programu za očuvanje i unapređenje zdravlja starih*⁴⁶ i dr. Takođe, u najavi je izmena pojedinih propisa ili donošenje novih, poput izmena Zakona o socijalnoj zaštiti i Porodičnog zakona, donošenje Zakona o rodnoj ravnopravnosti i dr. U Srbiji je postojećim antidiskriminacionim zakonodavstvom postavljen temelj za unapređenje ravnopravnosti i suzbijanje diskriminacije, ali je taj pravni okvir potrebno unapređivati i usklađivati sa pravnim tekovinama Evropske unije i međunarodnim standardima.

37 *Madrid International Plan of Action on Ageing*, United Nations, April 2002, dostupno na internet stranici: <https://www.un.org/development/desa/ageing/madrid-plan-of-action-and-its-implementation.html>.

38 „Službeni glasnik RS“, br.34/03, 64/04 – odluka US, 84/04 – dr. zakon, 85/05, 101/05 – dr. zakon, 63/06 – odluka US, 5/09, 107/09, 101/10, 93/12, 62/13, 108/13, 75/14, 142/14, 73/18, 46/19 – odluka US i 86/19

39 „Službeni glasnik RS“, broj 24/11

40 „Službeni glasnik RS“, broj 25/19

41 „Službeni glasnik RS“, broj 25/19

42 „Službeni glasnik RS“, broj 45/13

43 „Službeni glasnik RS“, br. 72/09, 81/09 -ispr., 64/10 – odluka US, 24/11, 121/12, 42/13 – odluka US, 50/13 – odluka US, 98/13 – odluka US, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19 i 37/19 - dr. zakon

44 „Službeni glasnik RS“, br.45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 – dr. zakon, 30/10, 47/18 i 48/18 - ispravka

45 „Službeni glasnik RS“, broj 87/18

46 „Službeni glasnik RS“, broj 87/17

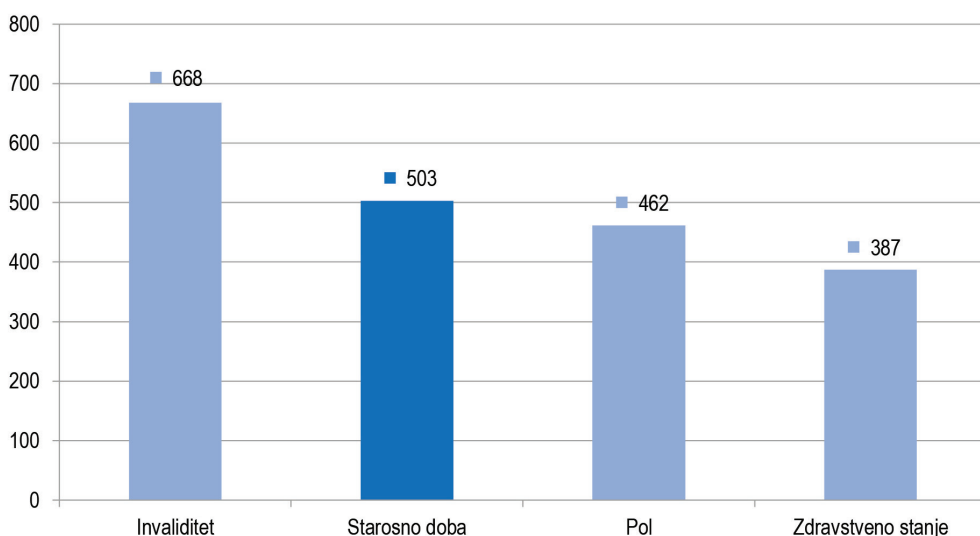
Tako je predviđena potreba izmene Zakona o zabrani diskriminacije, kojom bi bilo obuhvaćeno i uspostavljanje jedinstvenog sistema za praćenje pojave diskriminacije i načine funkcionisanja sistema pravne zaštite, što bi moglo da doprinese poznavanju situacije u našem društvu, a time i promociji borbe za ostvarivanje ravnopravnosti, posebno imajući u vidu da praksa Poverenika u radu po pritužbama ukazuje da se stariji građani ređe obraćaju nadležnim organima. Od ne manjeg značaja je i stalna edukacija o pojmu i oblicima diskriminacije, kao i o mehanizmima zaštite, i to svih društvenih aktera (zaposlenih u centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, lokalnoj samoupravi, policiji i dr.) ali i samih starijih, uz saradnju sa organizacijama civilnog društva koje okupljaju ili se bave položajem starijih. Takođe je važna medijska promocija i podsticanje tolerancije i razumevanja, uz isticanje primera dobre prakse. Kako bi se ovi principi i međugeneracijsko poštovanje prihvatili kao opšte, univerzalne vrednosti, a položaj svih generacija unapredio, trebalo bi da postanu deo nastavnih programa tokom školovanja i obrazovanja u najmlađem uzrastu.

Do 2015. godine na snazi je bila i Nacionalna strategija o starenju, koja je predstavljala putokaz za sve aktere sistema u pogledu pravca razvoja različitih oblasti ukazujući na načine za unapređenje socijalnog, ekonomskog, političkog i kulturnog položaja i uloge starijih lica. Međutim, i posle punih pet godina nakon isteka ove strategije, novi dokument kojim bi se ove aktivnosti realizovale nije donet. Poverenik već godinama, u redovnim godišnjim izveštajima, ukazuje na potrebu donošenja strateških dokumenata kojima je istekla važnost, poput Nacionalne strategije o starenju. Potrebu za donošenjem novog strateškog dokumenta koji se odnosi na starije građane ne treba posmatrati samo sa aspekta demografskog starenja stanovništva, nego naročito sa aspekta opšteg prihvatanja pasivne uloge starijih građana u našem društvu. Ovim dokumentom bi se, pored obrađivanja svih pitanja od značaja za unapređenje položaja starijih građana, doprinelo promeni stavova o njihovoj pasivnoj ulozi, podsticalo aktivno starenje i korišćenje kapaciteta ove generacije, uz promociju međugeneracijskog razumevanja i tolerancije.

PRAKSA POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje da je starosno doba kao osnov diskriminacije među najbrojnijim ličnim svojstvima tokom celog perioda rada institucije. Ovaj osnov diskriminacije je bio među prvih pet osnova po učestalosti podnetih pritužbi, sa brojem pritužbi koji se iz godine u godinu uvećava ili u najmanju ruku ostaje stabilan.

Grafički prikaz 9: Pregled broja podnetih pritužbi Povereniku po osnovima, u periodu 2016-2020.

Tako je starosno doba kao osnov diskriminacije bio drugi osnov po broju pritužbi tokom 2016, 2017. i 2018. godine. U 2019. godini ovaj osnov diskriminacije je bio četvrti po učestalosti ali je naveden u približno 10% od ukupnog broja pritužbi, od kojih se najveći broj odnosio na diskriminaciju osoba starijih od 65 godina. I 2020. godine, diskriminacija na osnovu starosnog doba je drugi osnov po učestalosti sa 14,8% od ukupnog broja podnetih pritužbi.

Kada su u pitanju oblasti društvenih odnosa, diskriminacija starijih se ispoljava u gotovo svim oblastima, poput: postupka pred organima javne vlasti, pri pružanju javnih usluga, u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, penzijskog i invalidskog osiguranja, rada i zapošljavanja, imovinskih prava, stanovanja, obrazovanja, kulture i sporta, kao i u oblasti javnog informisanja i medija.

Diskriminacija na osnovu starosnog doba se često pojavljuje u i kombinaciji sa još nekim ličnim svojstvom – invaliditet, zdravstveno stanje, pol i dr. što je naročito slučaj kod diskriminacije starijih osoba sa invaliditetom u oblasti pružanja usluga i/ili korišćenja javnih površina. Pri tome treba imati u vidu da broj podnetih pritužbi ne predstavlja realnu sliku o diskriminaciji starijih u našem društvu, budući da većina slučajeva diskriminacije ostaje neprijavljena. Stariji sugrađani često ne prepoznaju diskriminaciju i ne prijavljuju je usled slabije informisanosti, nedovoljne upućenosti u značenje diskriminacije i mehanizme zaštite, ali i zbog činjenice da su zbog svog ranjivog položaja neretko primorani da trpe određena ponašanja ili ih smatraju porodičnom sramotom.

Diskriminacija starijih građana uslovljena je i položajem pojedinih kategorija stanovništva bez obzira na godine života. Činjenica je da su žene u Republici Srbiji i dalje u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce u svim oblastima društvenog života, ne samo po osnovu pola nego i po osnovu bračnog i porodičnog statusa. Diskriminacija žena je posebno izražena na tržištu rada, u ekonomskoj sferi i obrazovanju, u učešću u odlučivanju, uz prisutno rodno zasnovano nasilje prema ženama. Ovakav položaj žena tokom života neminovno dovodi i do lošijeg položaja i diskriminacije u starijem životnom dobu.

Pored rodni razlika između muškaraca i žena koje se reflektuju iz ranijeg životnog doba, izražene su i druge razlike među starijim građanima. Stariji nisu homogena grupa koja ima jednake potrebe i mogućnosti - izražene su razlike između onih koji žive u urbanim ili u ruralnim sredinama, između „starijih“ starih, odnosno onih koji imaju više od 80 godina života i mlađih, onih koji su na institucionalnom smeštaju ili žive sami i sl. Zbog toga je unapređivanju položaja starijih potrebno pristupati multisektorski i sveobuhvatno, uz prethodnu analizu i dubinsko sagledavanje svih dostupnih izveštaja i istraživanja, uz sprovođenje širokog konsultativnog procesa sa svim relevantnim akterima, vodeći računa o potrebama različitih grupa starijih građana. Ciljeve i aktivnosti treba realno definisati i obezbediti izvore finansiranja. U ove aktivnosti, ali i u sprovođenje konkretnih mera potrebno je aktivno uključiti starije građane i organizacije koje se bave zaštitom ili unapređenjem položaja starijih, posebno na nivou lokalne samouprave.

Aktuelna situacija pandemije virusom Kovid-19 na svetskom nivou tokom 2020. godine naročito je ukazala na potrebu uspostavljanja ravnoteže između zaštite zdravlja stanovništva, poštovanja ljudskih prava i minimiziranja različitih posledica koje je zdravstvena kriza izazvala. Brojni organi i organizacije širom sveta su već u prvim danima zdravstvene krize, posebnu pažnju posvetili položaju ugroženih grupa stanovništva u uslovima vanrednih situacija. Kao jedna od najugroženijih grupa stanovništva u vanrednim situacijama prepoznati su pre svega stariji građani, kojima je u najvećem broju zemalja sveta bilo ograničeno ili zabranjeno kretanje zbog ranjivosti i podložnosti zarazi. Poverenik je tokom vanrednog stanja intenzivirao praćenje stanja u oblasti zaštite ravnopravnosti, te preporukama mera i inicijativama upućenim Vladi i resornim ministarstvima ukazivao na različite probleme najugroženijih grupa građana i predlagao konkretna rešenja za njihovo prevazilaženje u praksi. Tako je, primera radi, u preporukama mera ukazivano na potrebu preispitivanja mere zabrane

kretanja starijih naročito u pogledu dužine trajanja, adekvatnosti termina određenih za kretanje i njihovu učestalost, uzimajući u obzir i rizike po zdravlje starijih kao osjetljive društvene grupe. Poverenik je ukazivao i na otežanu mogućnost komunikacije starijih imajući u vidu da nisu svima dostupni elektronski vidovi komunikacije, istovremeno istakavši važnost funkcionisanja ustanovljenih telefonskih linija za pomoć starima u jedinicama lokalne samouprave, kao i važnost obezbeđivanja kontinuiteta u pružanju usluga socijalne zaštite. Tokom vanrednog stanja, Poverenik je uputio 312 preporuka mera i 12 inicijativa.

Kako su stariji građani nesrazmerno pogođeni kriznim situacijama trebalo bi posvetiti posebnu pažnju heterogenosti ove populacije i mnogim faktorima koji doprinose specifičnoj i povećanoj ranjivosti njenih članova, te otklanjanju postojećih nedostataka u zaštiti starijih osoba. Zadovoljenje povećanih potreba za podrškom, izazovi i prepreke sa kojima se starije osobe suočavaju u ostvarivanju prava u vanrednim situacijama nisu u praksi pravovremeno prepoznati, što je iskustvo mnogih zemalja, zbog čega je važno značajno uključivanje starijih u sve faze ciklusa upravljanja vanrednim situacijama, istovremeno osiguravajući da se odgovoru na vanredne situacije pristupi iz perspektive zasnovane na ljudskim pravima. Sa ciljem kreiranja odgovarajućeg odgovora na krizne situacije potrebno je prethodno posedovanje što preciznijih segregisanih podataka o stanovništvu kako se ne bi dogodilo da neke grupe građana budu izostavljene iz pojedinih mera. Takođe, potrebna je bliska saradnja i uključivanje što većeg broja predstavnika ranjivih grupa u kreiranje odgovarajućih odgovora na krizne situacije, kao i podsticanje volonterizma i društvene odgovornosti na svim nivoima.

Tokom prethodne godine naročito je došla do izražaja neophodnost obezbeđivanja svih potrebnih usluga u odgovarajućem obimu. Naime, ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu ne treba da predstavlja problem ni jednom građaninu, bez obzira na mesto prebivališta, dijagnozu, godine starosti i druge karakteristike. Kao posledica depopulacije i migracija, pojedine zdravstvene ustanove posebno primarne zdravstvene zaštite (zdravstvene stanice i ambulante) u ruralnim područjima Srbije su zatvorene, što dovodi do otežane dostupnosti ovih usluga seoskom, uglavnom starijem stanovništvu. Službe kućne nege i pomoći na ovim područjima se takođe retko formiraju zbog malog broja stanovnika i razuđenosti područja. Integrisane usluge na lokalnom nivou koje uključuju pomoć gerontodomaćica, palijativnu negu i zbrinjavanje obolelih u terminalnim fazama bolesti nisu dovoljno razvijene, nedovoljno je gerijatrijskih postelja i mogućnosti za institucionalno zbrinjavanje ovih osoba. Poverenik je tokom godina uputio više preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti i inicijativa koje se odnose na korišćenje usluga zdravstvene zaštite. U tom smislu, neophodno je obezbediti kontinuirani, potpuni pristup uslugama zdravstvene zaštite za sve građane, u skladu sa potrebama, na celoj teritoriji države. Posebnu grupu korisnika usluga čine oni koji zbog specifičnog socijalnog i zdravstvenog statusa imaju potrebu i za socijalnim zbrinjavanjem i za stalnom zdravstvenom zaštitom, odnosno palijativnom negom. Za pacijente koji se suočavaju sa završnom fazom života veoma je važna palijativna nega.

Postoje određeni problemi i u pogledu ostvarivanja prava na usluge socijalne zaštite, čiji je kontinuitet važan, posebno u kriznim situacijama. Prema raspoloživim

podacima, od usluga socijalne zaštite, usluga smještaja je najzastupljenija i beleži uvećanje broja korisnika u ustanovama za smještaj odraslih i starijih za 62,6% u 2019. godini u odnosu na 2015. godinu. U ovim ustanovama dominiraju korisnici stariji od 80 godina života, prema polnoj strukturi dominiraju žene (sa preko 65%), dok je više od polovine korisnika pre smještaja živelo u samačkim domaćinstvima. Ipak, ukupan obuhvat starijih domskim smještajem iznosi manje od 0,8%, što je daleko ispod proseka evropskih zemalja. Kada su u pitanju dnevne usluge u zajednici, u periodu 2015-2018. godine se nominalno više nego udvostručio broj korisnika usluge pomoć u kući za odrasle i starije. Ipak, obuhvat starijih građana ovom uslugom od 1,24% ukupne populacije 65+ je nizak naročito u poređenju sa razvijenim zemljama. U 2018. godini, usluga pomoć u kući za odrasle i starije se pružala svih 12 meseci u manje od 50% jedinica lokalne samouprave, dok se u 19 lokalnih samouprava ova usluga pružala 6 i manje meseci.

Kapacitete za pružanje usluga podrške starijim licima, pomoći i nege u kući i sl. kao i usluge smještaja, treba obezbeđivati u potrebnom obimu u svakoj opštini i mestu, uz nastojanje da se korišćenje ovih usluga omogući što većem broju lica i u manjim, odnosno udaljenim sredinama u kojima su ove usluge razvijene u mnogo manjem obimu, a potreba evidentna. Znatno broj starijih lica je zbog prisutnog trenda preobražaja porodice, koja je u starosti sve češće samačka, kao i zbog smanjenja životnih kapaciteta, bolesti i invaliditeta, upućen na korišćenje odgovarajućih usluga socijalne zaštite. Trenutna situacija u našoj zemlji pokazuje da stariji članovi porodice uglavnom dobijaju negu od neformalnih negovatelja, odnosno od drugih članova porodice i rođaka, a pitanje kapaciteta i mogućnosti za obavljanje takvih poslova je otvoreno. Unapređenje položaja i očuvanje kapaciteta i zdravlja neformalnih negovatelja uz unapređenje sistema formalne podrške onima kojima je pomoć potrebna, načini su za prevazilaženje uočenih problema.

Stereotipi i predrasude o nesposobnosti starijih da donose racionalne odluke i nepoštovanje njihove autonomije su uzrok diskriminacije, a više postupaka koje je Poverenik sproveo prethodnih godina se odnosio na osobe koje su protivno svojoj volji smeštene u domove za stare. Pored ovih, prisutne su i druge predrasude o kapacitetima i mogućnostima starijih građana. Stariji građani se u opštoj kulturi forsiranja mladosti, lepote i fizičke spremnosti, posmatraju kao staromodni i nesposobni da se prilagode promenama. Negativni stereotipi o starenju, uključujući i sliku u medijima, prikazuju starije kao bolesne, zavisne i skupe za društvo. Upravo zbog ovih stereotipa, društvo često ostaje uskraćeno za veoma konstruktivnu sliku međugeneracijske solidarnosti, koja omogućava pozitivne promene i stvara socijalne inovacije.

Pritužbe Povereniku svakako jesu jedan od pokazatelja prisutnosti diskriminacije i stepena poštovanja principa ravnopravnosti u društvu, ali ne i jedini, na šta se kontinuirano ukazuje u redovnim godišnjim izveštajima. Na stanje u pogledu zastupljenosti diskriminacije utiču i drugi faktori, među kojima su društveni i kulturni kontekst, odnos društva prema diskriminaciji, građanska svest o neophodnosti i značaju poštovanja propisa, spremnost da se prijavi njihovo kršenje, stepen tolerancije prema različitostima, poverenje u rad institucija, poznavanje osnova i oblika diskriminacije, kao i aktivnosti civilnog društva u zaštiti ljudskih prava i dr.

Za uspešno suzbijanje diskriminacije i ostvarivanje ravnopravnosti neophodno je efikasno funkcionisanje svih mehanizama za zaštitu od diskriminacije, pre svega institucije Poverenika i sudova, ali i puna primena antidiskriminatornog pravnog okvira od strane svih organa javne vlasti, vođenje jedinstvene evidencije o postupcima za zaštitu od diskriminacije u svim oblastima društvenog života, uvid u sva relevantna istraživanja, informacije o rasprostranjenosti ove pojave, kao i praćenje međunarodne i domaće antidiskriminacione prakse i politika. Od izuzetnog značaja je i visok nivo informisanosti i svesti građana o zabrani diskriminacije, ali i o značaju ostvarivanja principa ravnopravnosti za društveni i ekonomski razvoj i poboljšanje kvaliteta života svih građana. Takođe, kao ne manje važno, neophodno je stvaranje takvog kulturnog okruženja u kome se diskriminacija osuđuje, a ravnopravnost poštuje i podržava.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

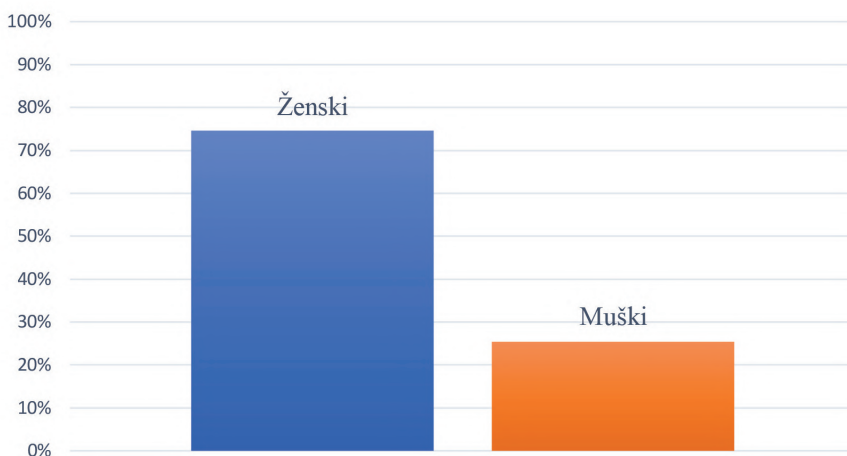
Cilj istraživanja

U okviru projekta sprovedeno je istraživanje a cilj istraživanja bio je da se istraže stavovi i vrednosti koje pripadnici različitih generacija imaju o drugim generacijama, ali i stavovi o međugeneracijskoj solidarnosti tokom pandemije COVID -19 i da se na osnovu dobijenih rezultata daju preporuke za razvoj javnih politika koje bi omogućile da se unapredi međugeneracijska solidarnost i međugeneracijska odgovornost, ali i socijalna kohezija u društvu uključujući i krizne situacije.

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno tokom marta meseca 2021. godine preko onlajn Google platforme usled epidemiološke situacije prouzrokovane pandemijom COVID – 19 a u cilju da se zdravlje ispitanika pre svega starijih zaštiti i smanji rizik od infekcije. U istraživanju je učestvovalo 114 ispitanika, 85 žena (74,60%) i 29 muškaraca (25.40%), prosečna starost ispitanika bila je 40 godina (prosečna starost mladih iznosila je 23 godine, sredovečnih 43, a prosečna starost starijih ispitanika bila je 73,5 godina). Kao i u ranijim istraživanjima ovog tipa gde je istraživanje bilo anonimno i dobrovoljno pokazalo se da osobe ženskog pola češće uzimaju učešće u ovakvim istraživanjima. Svi ispitanici su dobrovoljno pristali da učestvuju u istraživanju i nije postojala nijedna osoba koja je prekinula anketiranje ili je odlučila da na neko pitanje ne odgovori.

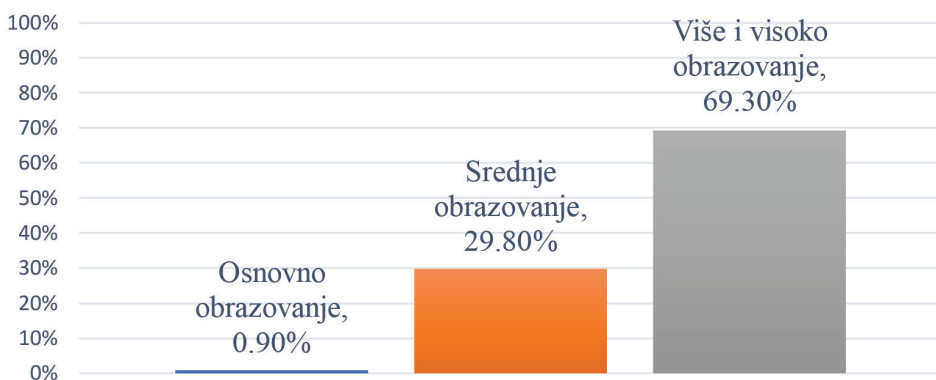
Grafikon 1: Struktura uzorka prema polu

Najveći broj ispitanika bio je u uzrastu od 31 do 64 godine starosti (61,4%), radi se o radno aktivnom stanovništvu koji pored svojih svakodnevnih obaveza često brine o svojim ostarelim članovima porodice (ostarelim roditeljima), kao i o svojoj deci, pa je za njih tema međugeneracijske solidarnosti značajno društveno pitanje. Mladi koje smo definisali na osnovu Zakona o mladima Republike Srbije i koji u članu 3. definiše da „omladina ili mladi su lica od navršениh 15 godina do navršениh 30 godina života“⁴⁷ i oni su činili 29,8% ispitanika, dok je najmanji broj ispitanika bio u uzrastu preko 65 godina starosti (8,8%). Manji odziv starijih da učestvuju u istraživanju je očekivan, jer manji broj starijih osoba koristi informaciono komunikacione tehnologije i ima ograničen pristup internetu, kompjuterima i pametnim telefonima. Upravo starije osobe spadaju u grupu pod povećanim rizikom od digitalne isključenosti, jer 43% starijih u Srbiji ne koristi internet⁴⁸ a kroz ovaj projekat jedan od ciljeva bio je da se smanji digitalna isključenost starijih osoba i da se kroz međugeneracijsku saradnju i zajedničke aktivnosti sa mladima osnaže starije osobe da koriste nove tehnologije u svakodnevnom životu, a pre svega da se unaprede njihove kompetencije da koriste pametne telefone.

Kada je reč o obrazovanju najveći broj ispitanika je sa višim i visokim obrazovanjem (69,30%) i srednjim obrazovanjem (29,80%) osnovno obrazovanje imao je samo jedan ispitanik (0,90%).

Grafikon 2: Struktura uzorka prema nivou obrazovanja

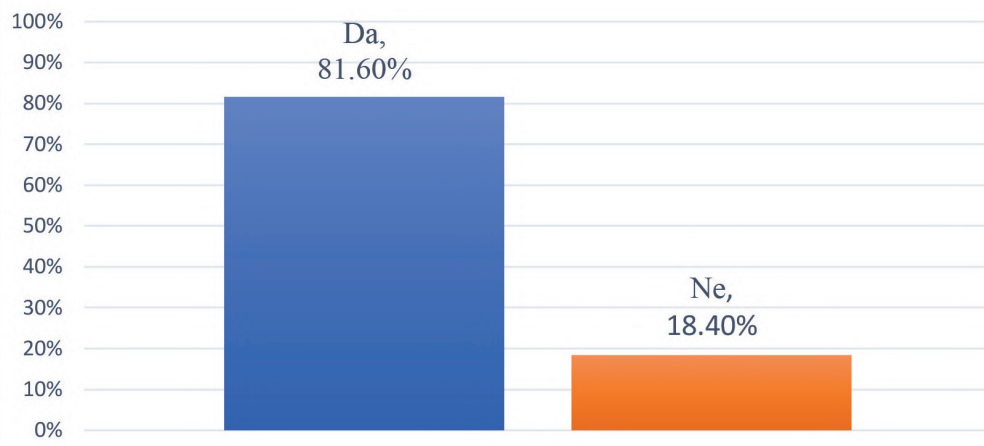

Redovna mesečna primanja u ukupnom uzorku ima (81,60%) ispitanika, dok (18,40%) ispitanika nema redovna mesečna primanja. Ovi procenti se razlikuju ukoliko posmatramo različite uzrasne grupe (100% starijih osoba ima redovna mesečna primanja u vidu penzije, 91,40% sredovečnih i 55,90% mladih ima redovna primanja) i vidimo (44,10%) mladih nema redovna primanja pa se nameće zaključak da mladi koji nemaju redovna mesečna primanja često njihova finansijska sigurnost zavisi i od podrške i pomoći drugih generacija.

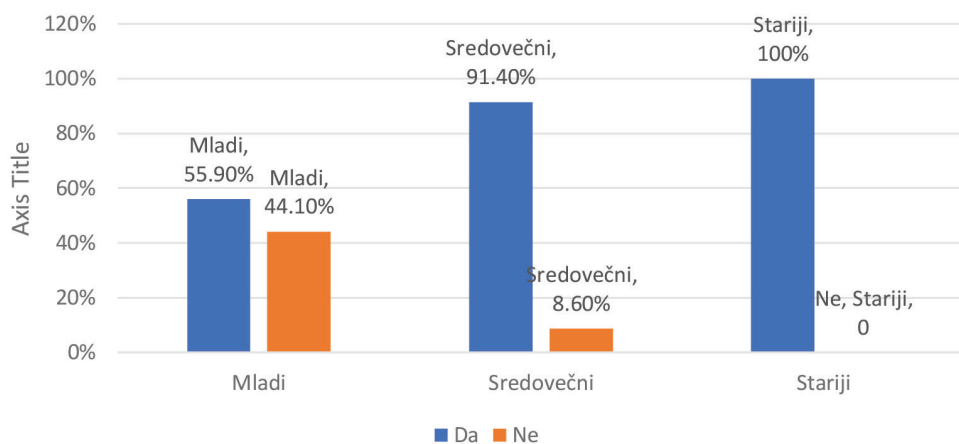
⁴⁷ Službeni glasnik Republike Srbije, broj. 50/2011, Zakon o mladima https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_mladima.html

⁴⁸ S Todorović, N., Vračević, M., Bašić, G., Miljković, N., i Matejić, B., Starenje i digitalna uključenost – polazna studija sa preporukama (2019), Crveni krst Srbije, <https://www.redcross.org.rs/media/6183/starenje-i-digitalna-ukljucenost-web.pdf>

Grafikon 3: *Struktura uzorka po mesečnim primanjima*

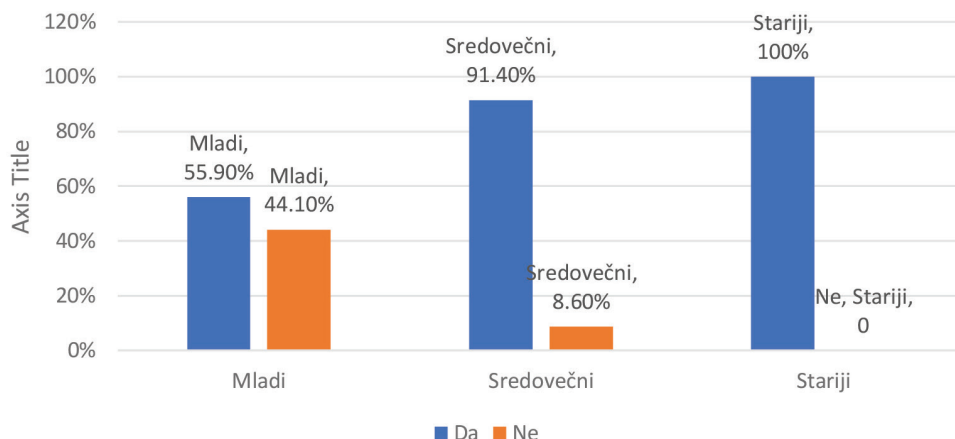

Grafikon 4: *Struktura uzorka po mesečnim primanjima i uzrastu*

Najveći broj ispitanika živi u urbanom području (93,90%) i (6,10%) ispitanika živi u ruralnom području.

Grafikon 5: Struktura uzorka po mestu stanovanja

Korišćenje informacionih tehnologija i online upitnika, svakako ima ograničenja, kada je struktura uzorka u pitanju, pa u uzorku imamo obrazovanije ispitanike i ispitanike koje žive u urbanim područjima, a takođe imamo i manji broj starijih osoba. U svakom slučaju na osnovu dobijenih podataka možemo da napravimo izvesne zaključke i dizajniramo preporuke, takođe ovo istraživanje može da nam posluži i kao platforma za buduća istraživanja kojim bi se ova tema stavila na agendu donosioca odluka i preciznije definisale javne politike.

Istraživanja stavova prema različitim generacijama

Za potrebe ovog istraživanja korišćen je adaptirani upitnik iz projekta „Unapređenje međugeneracijskog dijaloga“ koji je sproveden 2019. godine uz podršku Višegrad fonda. Upitnik je proširen pitanjima koja se odnose na međugeneracijsku solidarnost tokom pandemije COVID -19, a u cilju da se saznaju stavovi o različitim generacijama i međugeneracijskoj solidarnosti tokom pandemije COVID 19, kako bi se razumela i unapredila međugeneracijska solidarnost i međugeneracijska odgovornost i tokom kriznih situacija i nesreća. Za ispitivanje stavova korišćena je petostepena Likertova skala koja se sastoji se od niza tvrdnji koje izazivaju pozitivan ili negativan stav prema različitim generacijama. Od ispitanika se tražilo da na lestvici s neparnim brojem jedinica izrazi svoj stepen slaganja sa svakom tvrdnjom na skali od 1 do 5.

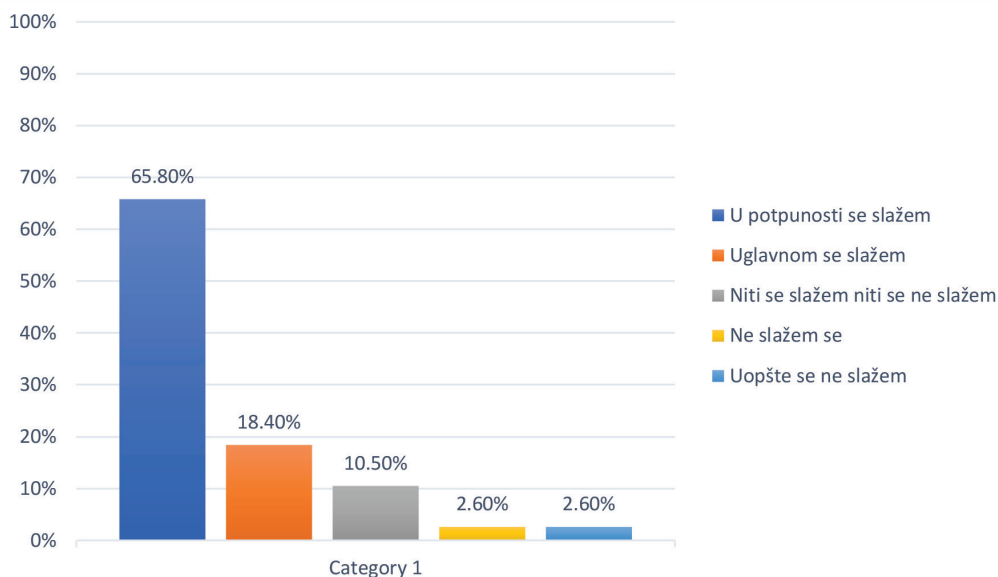
1. U potpunosti se slažem
2. Uglavnom se slažem
3. Niti se slažem niti se ne slažem
4. Ne slažem se
5. Uopšte se ne slažem

Stav 1. Mladi imaju šta da kažu, njihovo mišljenje je važno

Prva dva stava se odnose na mlade i definisani su tako da prvi „mladi imaju šta da kažu, njihovo mišljenje je važno“ je izražen kao pozitivan, a drugi „mladi nemaju životnog iskustva, njihovi stavovi su neutemeljeni i bezvredni“ kao negativan stav.

Podaci pokazuju da u ukupnom uzorku (84,20%) ispitanika smatra da „mladi imaju šta da kažu i da je njihovo mišljenje važno“. Postoji pozitivan stav prema mladima i njihovom mišljenju, i ovaj pozitivan stav je posebno prisutan među starijim ispitanicima, čak (90%) njih smatra da „mladi imaju šta da kažu i da je njihovo mišljenje važno“ (80% se u potpunosti slaže, 10% uglavnom se slaže i 10% onih koji se niti slažu niti ne slažu, nijedna starija osoba nije iznela negativan stav). U našem uzorku (76,40%) mladih misli da „mladi imaju šta da kažu, njihovo mišljenje je važno“, ovi podaci pokazuju da postoji pozitivniji stav o mladim ljudima od strane različitih generacija u odnosu na stav koji mladi sami imaju o sebi, ovo može da nam bude dobra polazna osnova za unapređenje međugeneracijske saradnje i međugeneracijske odgovornosti, kroz podršku mladima da budu otvoreni da svoje mišljenje iskažu, jer je i ono važno i značajno za porodicu, zajednicu i društvo. Ostaje otvoreno pitanje da li mladi misle da njihovo mišljenje nije važno ili da se njihovo mišljenje ne uvažava dovoljno i ovo bi trebalo da se posebno istraži u nekom budućim istraživanju.

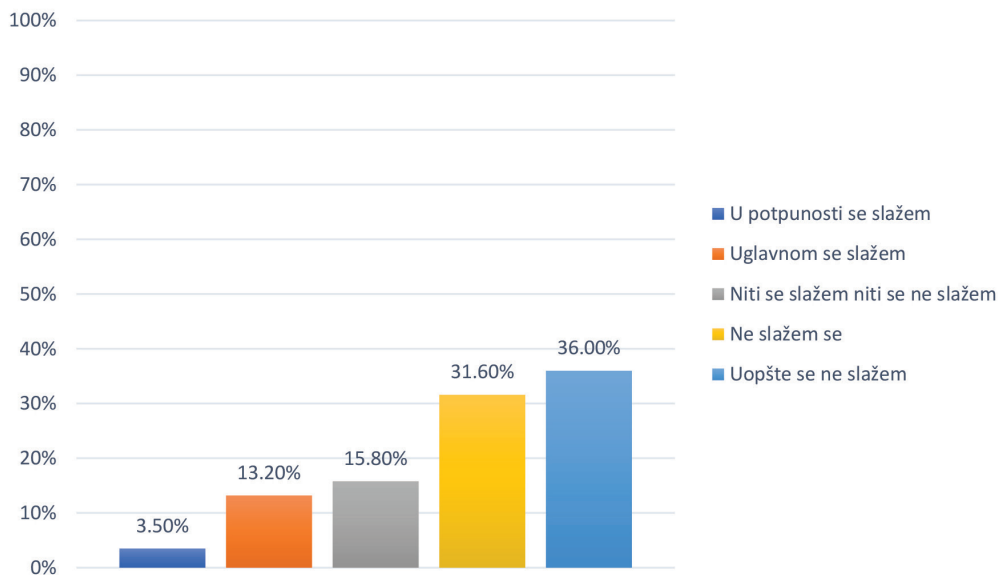
Grafikon 6: Mladi imaju šta da kažu, njihovo mišljenje je važno

Stav 2: Mladi nemaju životnog iskustva, njihovi stavovi su neutemeljeni i bezvredni

Kod stava koji se tiče životnog iskustva i koji glasi da „mladi nemaju životnog iskustva, njihovi stavovi su neutemeljeni i bezvredni“ (67,60%) ispitanika se ne slaže sa ovom tvrdnjom dok se (16,70%) slaže sa ovom tvrdnjom, sa druge strane među onima koji se slažu sa ovom tvrdnjom najviše je mladih i sredovečnih, dok nijedna starija osoba nije izrazila saglasnost sa ovom tvrdnjom. U istraživanju sprovedenom 2019. godine dobijeni su podaci koji su veoma slični kada su ova dva stava o mladima u pitanju, pa stoga i u ovom slučaju može govoriti o izvesnoj ambivalentnosti. Sa jedne strane imamo tradicionalne vrednosti u kojem se autoritet, znanje i iskustvo ogledaju u godinama života, a sa druge strane imamo novo kulturno okruženje. Značajan je podatak da u našem uzorku starije osobe imaju pozitivan stav o mladima, da uvažavaju njihovo mišljenje i da smatraju da su njihovo životno iskustvo i stavovi važni.

Grafikon 7: Mladi nemaju životnog iskustva, njihovi stavovi su neutemeljeni i bezvredni

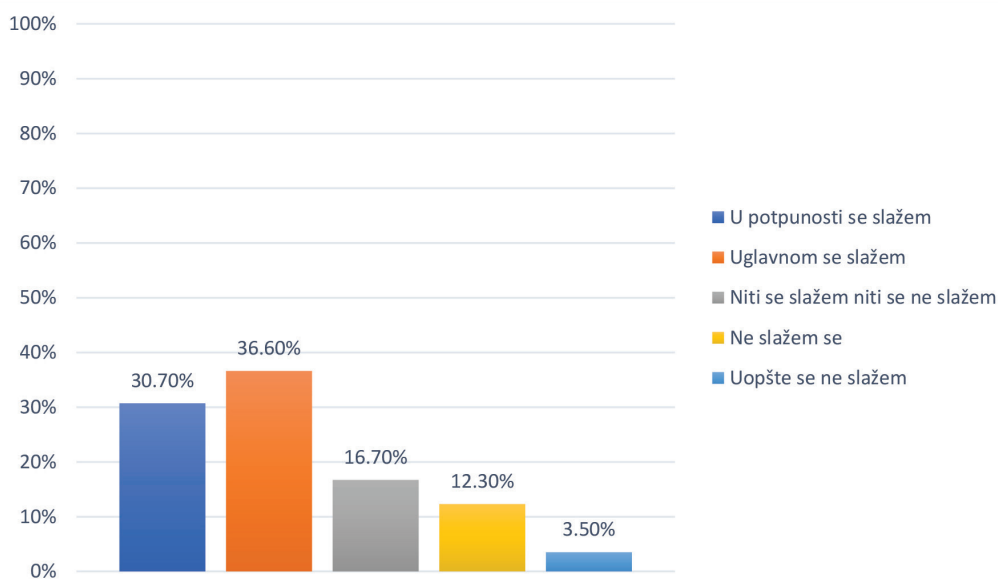

Kod sledeća dva stava koja su usmerena na starije osobe, kao i u prethodnim koji su se odnosili na mlade stav da „stariji imaju dragoceno iskustvo i znanje, mladi bi trebalo češće da im se obraćaju za savet“ definisan je kao pozitivan, a nakon toga stav „starije je pregazilo vreme, danas je njihovo mišljenje neprimenjivo“ definisan je u negativnom svetlu.

Stav 3: Stariji imaju dragoceno iskustvo i znanje, mladi bi trebalo češće da im se obraćaju za savet

Odgovori na ovo pitanje pokazuju da (67,50%) ispitanika smatra da stariji imaju dragoceno iskustvo i znanje i da mladi treba da im se češće obraćaju za savet. Mlade osobe njih (61,80%) se slaže sa ovim stavom, a (20,60%) se ne slaže sa ovim stavom, u grupi sredovečnih (70%) se slaže sa ovim stavom, a (14,30%) se slaže sa ovim stavom. Kao i kod sredovečnih i u grupi starijih (70%) se slaže sa stavom i (10%) se ne slaže. Na osnovu odgovora vidimo da imamo malo negativniji stav prema starijima u odnosu na mlade osobe.

Grafikon 8: Stariji imaju dragoceno iskustvo i znanje, mladi bi trebalo češće da im se obraćaju za savet

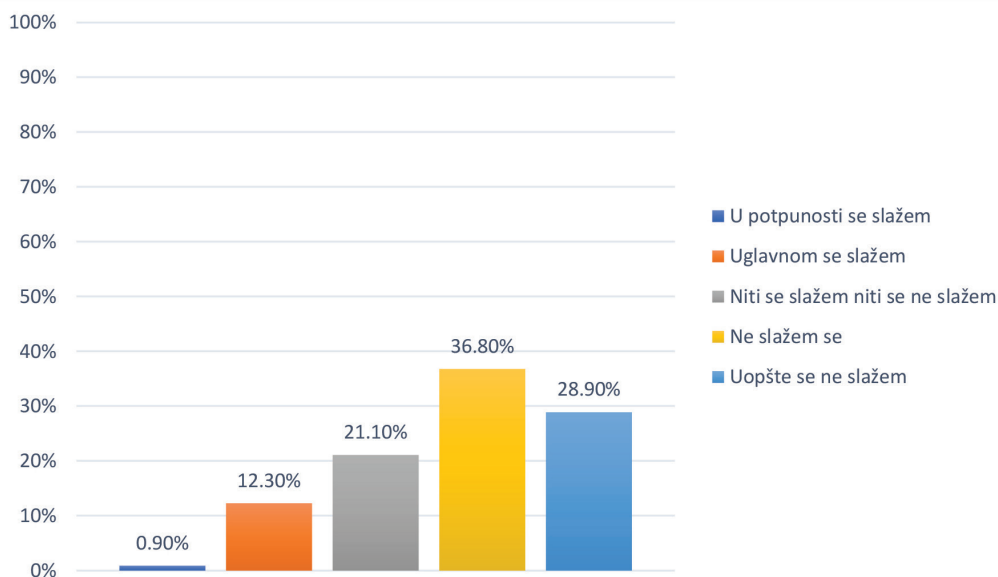

Stav 4: Starije je pregazilo vreme, danas je njihovo mišljenje neprimenljivo

Kod stava „starije je pregazilo vreme, danas je njihovo mišljenje neprimenljivo“ podaci pokazuju da se (65,70%) ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok se (13,20%) ispitanika slaže sa ovom tvrdnjom. Ukoliko uporedimo odgovore ove tri uzrasne grupe vidimo da se nijedna mlada, a ni sredovečna osoba nije odlučila za tvrdnju u potpunosti se sležem „starije je pregazilo vreme, danas je njihovo mišljenje neprimenljivo“, dok se (17,60%) mladih i (11,40%) sredovečnih uglavnom slaže sa tvrdnjom. (32,40%) ostaje uzdržano kod ovog stava i niti se slaže niti se ne slaže, dok se (10%) starijih u potpunosti slaže sa ovom tvrdnjom.

Ova dva stava koja se odnose na starije osobe pokazuju da je potrebno raditi na promeni slike o starijim osobama i njihovog doprinosa porodici, zajednici i društvu, kako bi se smanjile predrasude i stereotipi prema starijima i kako bi se unapredila međugeneracijska solidarnost. Ovi podaci takođe pokazuju da je značajno raditi sa samim starijim osobama, i da je potrebno da i oni sami promene sliku o sebi i svojim godinama, jer se u istraživanjima pokazalo da na one starije osobe koje imaju negativno mišljenje o starosti i starenju ovaj internalizovani ejdžizam utiče na kvalitet života, ali i na zdravstvene ishode kod starijih osoba.

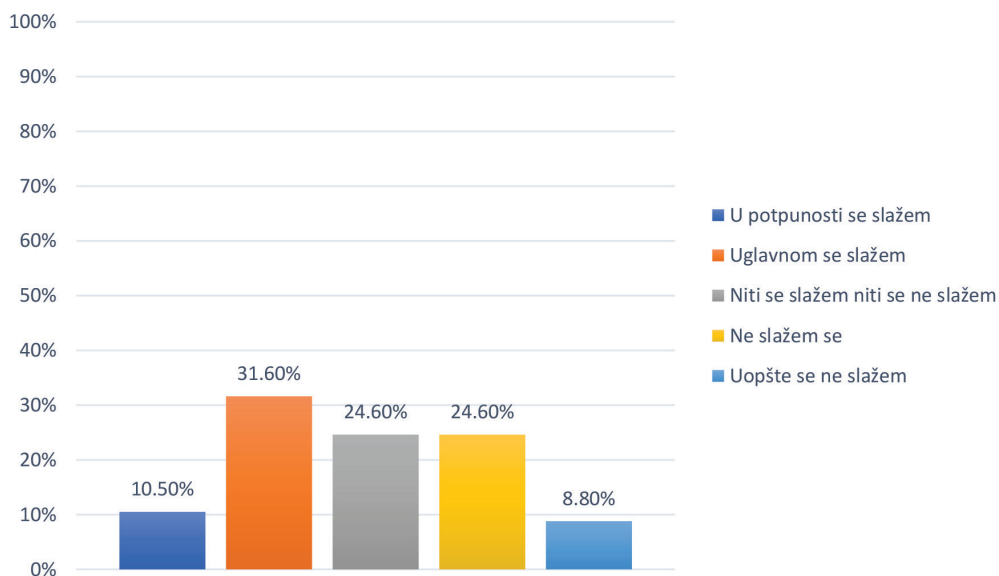
Grafikon 9: Starije je pregazilo vreme, danas je njihovo mišljenje neprimenljivo

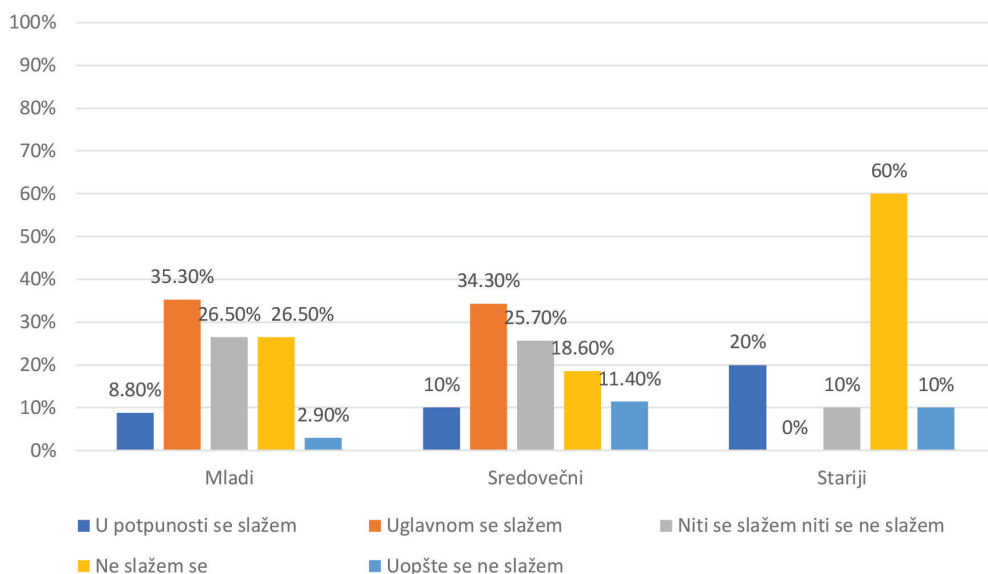
Stav 5: Današnja omladina nema poštovanja prema starijima

Tradicionalan, patrijarhalni sistem vrednosti donekle ima uticaja na stavove svih generacija. Sa stavom da „današnja omladina nema poštovanja prema starijima“ slaže se (42,10%) ispitanika od toga (10,50%) u potpunosti se slaže, a (31,60%) se uglavnom slaže, (24,60%) niti se slaže niti se ne slaže, a (31,60%) se uglavnom ne slaže, (24,60%) niti se slaže niti se ne slaže.

Grafikon 10: Današnja omladina nema poštovanja prema starijima

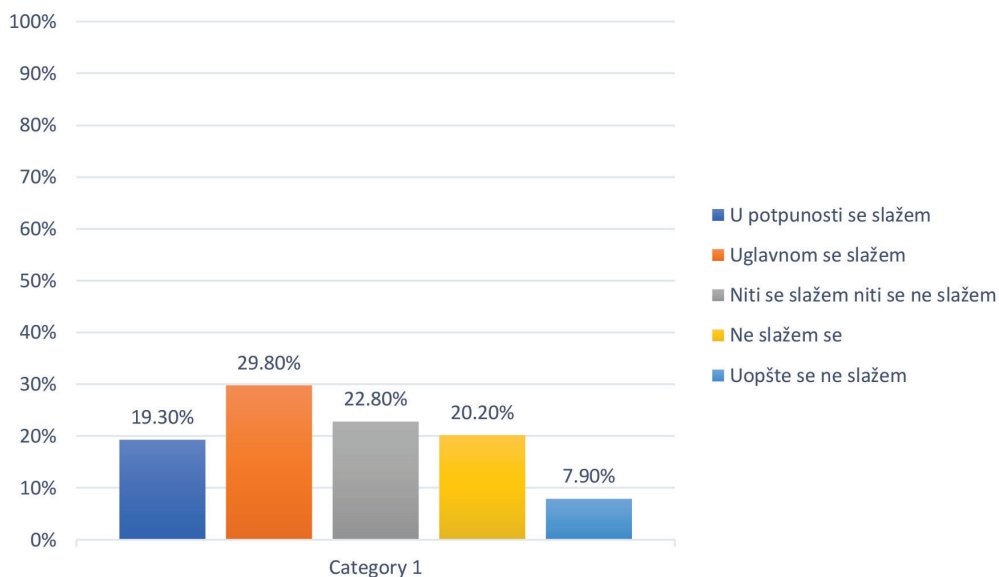
Grafikon 11: Današnja omladina nema poštovanja prema starijima

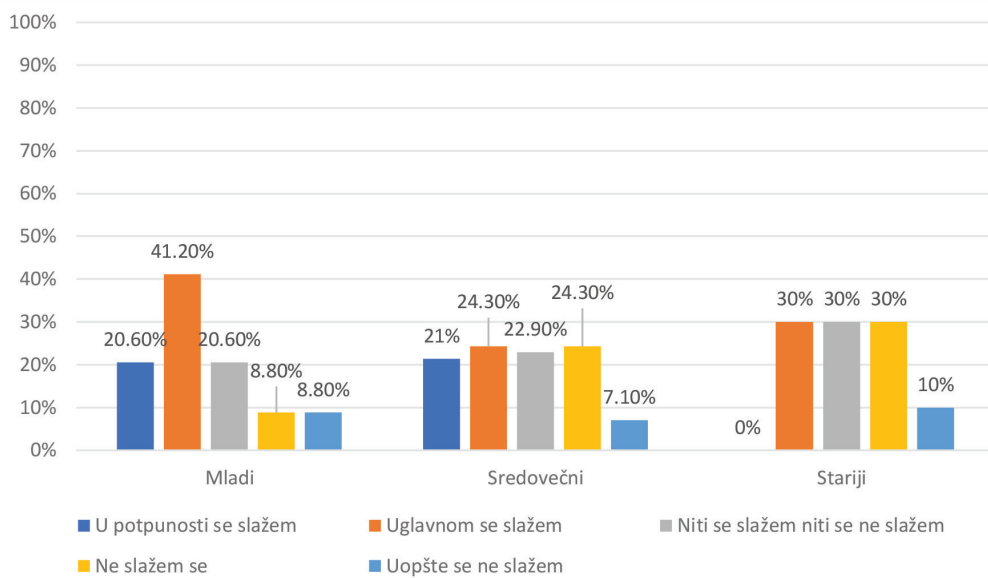
Stav 6: Stariji očekuju poštovanje iako ga ponekad nisu zaslužili

U stavu da „stariji očekuju poštovanje iako ga ponekad nisu zaslužili“ (49,10%) ispitanika se slaže, od toga se (19,30%) u potpunosti slaže, a (29,80%) uglavnom slaže, dok je (22,80%) niti se slaže niti se ne slaže. Ovi podaci nam pokazuju da je potrebno kontinuirano raditi na razvijanju međugeneracijske solidarnosti i promeni patrijarhalnih modela ponašanja koji negativno utiču na stavove prema mladima i stavove prema starijim osobama i koji nisu put ka razvijanju kohezivnog društva, već mogu da dovedu do opstajanja stereotipa da mladi ne poštuju starije i da stariji očekuju poštovanje, a da ga nisu ni zaslužili.

Grafikon 12: Stariji očekuju poštovanje iako ga ponekad nisu zaslužili

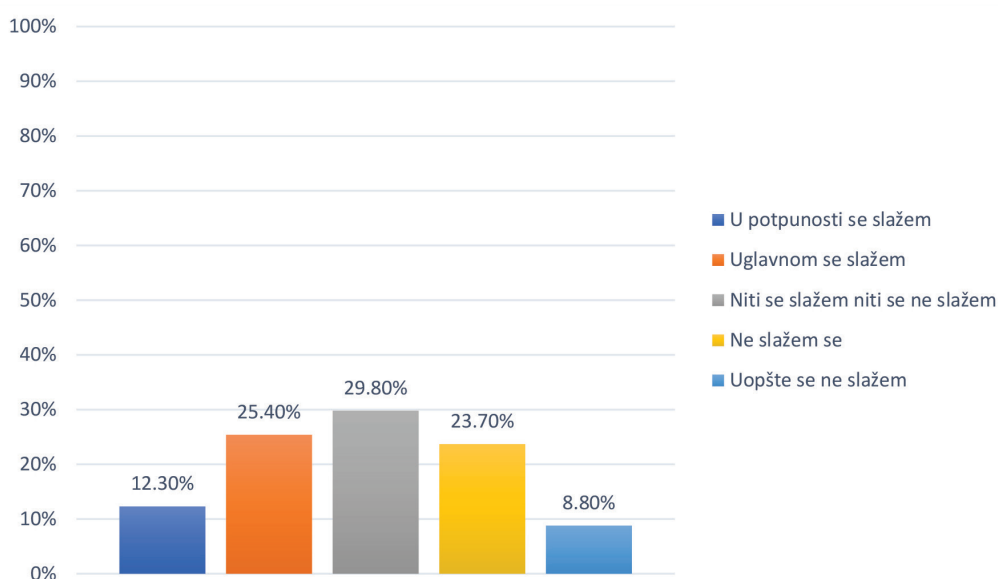

Grafikon 13: Stariji očekuju poštovanje iako ga ponekad nisu zaslužili

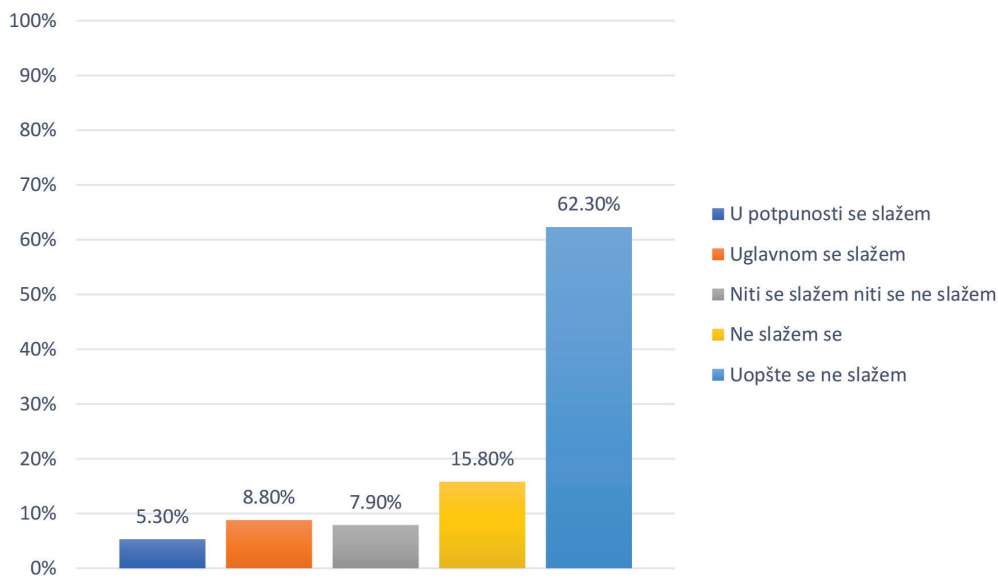
Stav 7: Stariji ne uvažavaju mišljenje, znanje i iskustvo mladih

Podaci pokazuju da (32,50%) ispitanika se ne slaže sa tvrdnjom da „stariji ne uvažavaju mišljenje, znanje i iskustvo mladih“, dok se (37,70%) se sa ovom tvrdnjom slaže. Ukoliko posmatramo rezultate po generacijama vidimo da se (11,70) mladih ne slaže sa ovom tvrdnjom, sredovečnih (35,70%) i (70%) starijih se ne slaže sa ovom tvrdnjom. U odgovorima se vidi različit stav prema istom pitanju, veći broj starijih misli da se mišljenje, znanje i iskustvo mladih uvažava, za razliku od mladih koji u to sumnjaju i upravo je ovo jedno od pitanja koje je neophodno za agendu međugeneracijske solidarnosti i uspostavljanje dijaloga među generacijama.

Grafikon 14: Stariji ne uvažavaju mišljenje, znanje i iskustvo mladih

Stav 8: Stariji su dužni da izdržavaju svoju decu i unuke dok su živi

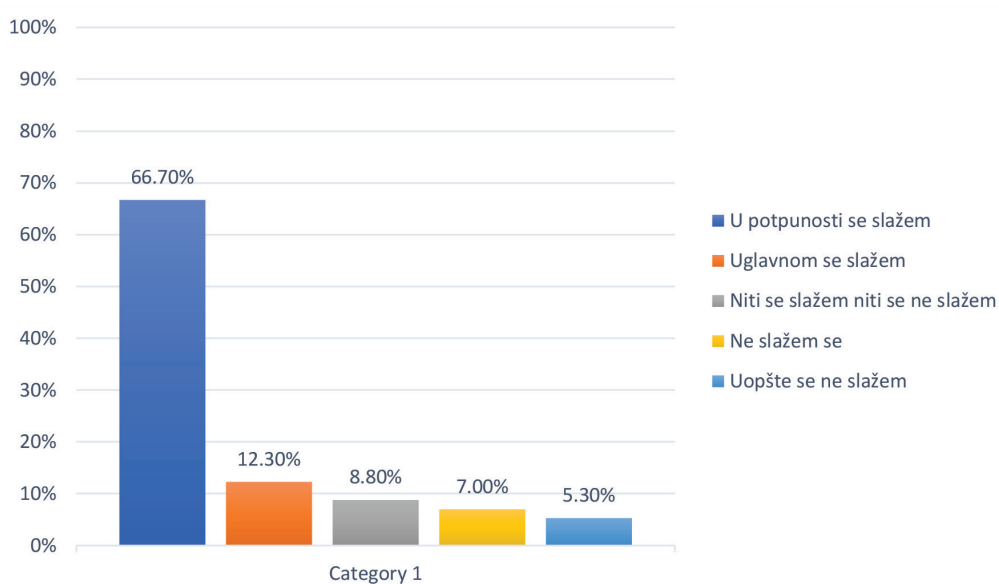
Stav da su „stariji su dužni da izdržavaju svoju decu i unuke dok su živi“ i stav da „mladi treba da budu finansijski nezavisni“ su stavovi već bili mereni u dva ranija istraživanja, i rezultati pokazuju izvesnu sličnost. Pokazalo se (78,10%) ispitanika se ne slaže tvrdnjom „stariji su dužni da izdržavaju svoju decu i unuke dok su živi“ (63,30%, uopšte se ne slaže, a 15,80% se ne slaže), dok se (79%) ispitanika slaže sa tvrdnjom da „mladi treba da budu finansijski nezavisni“ (66,70% u potpunosti se slaže i 12,30% uglavnom se slaže) ovakvi rezultati pokazuju da su sve generacije svesne da je za dostojanstveni život svake generacije neophodna finansijska sigurnost i da svako treba da živi od svog rada, a da bi se to ostvarilo društvo treba da obezbedi adekvatno podsticajno okruženje. Pored toga Srbija spada u red tradicionalnih društava, gde roditelji osećaju odgovornost i smatraju da treba da izdržavaju svoju decu čak i kada se osamostale, to je izraženo posebno u situaciji kada su deca nezaposlena, ovi podaci se mogu posmatrati i iz perspektive „modela samožrtvovanja“ koji je opisan sa stanovišta da ovaj model predstavlja potencijalni rizik od nasilja nad starijim osobama.⁵⁰

Grafikon 15: Stariji su dužni da izdržavaju svoju decu i unuke dok su živi

50 Todorović, N., i Vračević, M., Međugeneracijska saradnja za početnike, (2019), Crveni krst Srbije [https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5\(2\).pdf](https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5(2).pdf)

Stav 9: Mladi treba da budu finansijski nezavisni

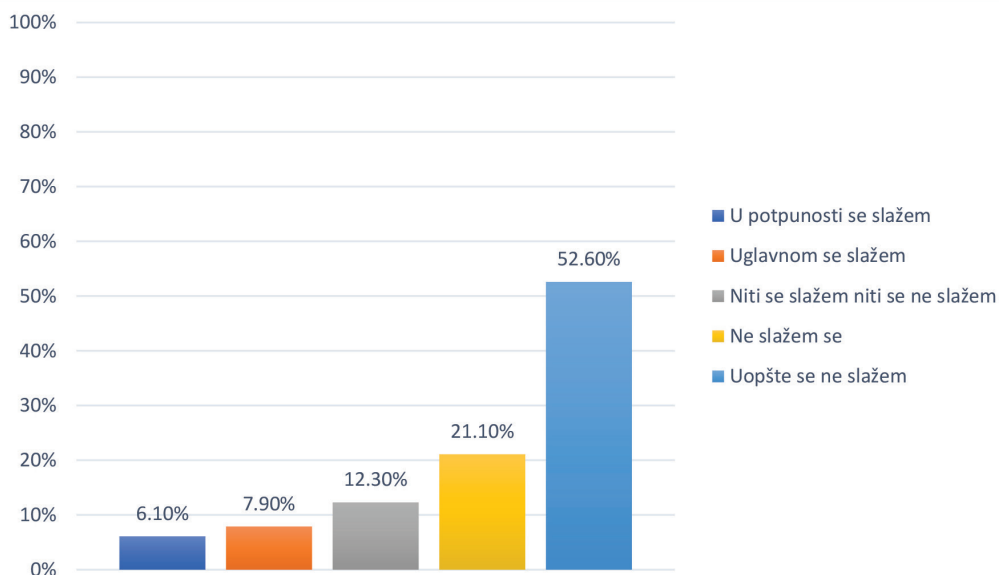
Većina ispitanika (79%) se slaže sa stavom da „mladi treba da budu finansijski nezavisni“ dok se odgovori značajno razlikuje između generacija. Dok se kod sredovečnih i starijih osoba velika većina u potpunosti slaže ili uglavnom slaže sa ovim stavom (87,2% sredovečnih i 80% starijih), kod mladih je ovaj procenat приметно niži: (61.8%). Ovo se može tumačiti trendovima u demografiji koji podrazumevaju duži život starijih generacija, sporije nasleđivanje imovine od strane mladih, kao i opterećenost mladih generacija troškovima (uključujući kredite) i nemogućnošću pronalaženja posla koji garantuje finansijsku samostalnost i stabilan prihod.

Grafikon 16: Mladi treba da budu finansijski nezavisni

Stav 10: Starijima je mesto u domu, gde nisu opterećenje porodici

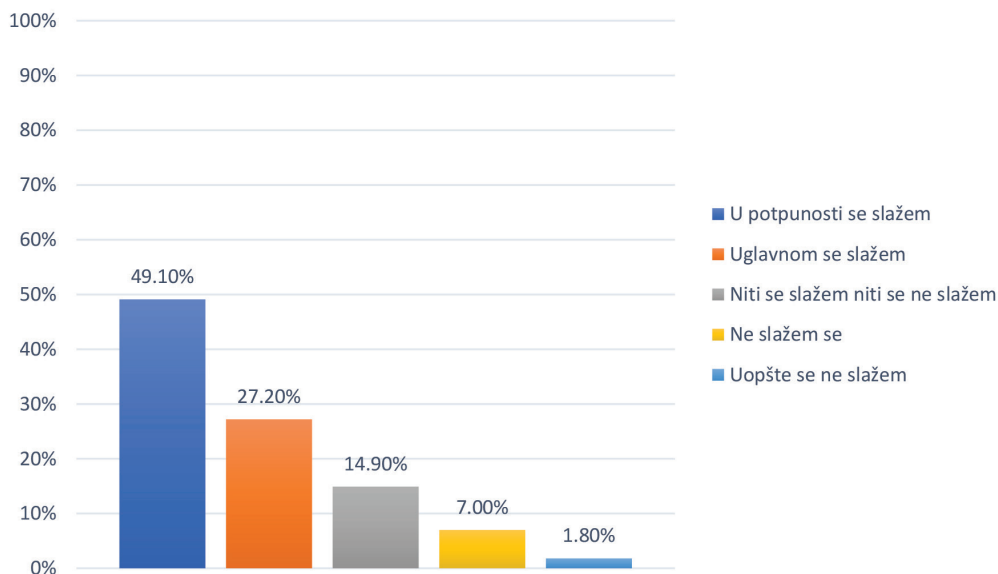
Kod ovog stava je važno primetiti da se ni jedna starija osoba u uzorku nije u potpunosti složila sa njim što je važno uzeti u obzir u pogledu toga da smeštanje u dom treba da bude stvar slobodno izražene volje. Generalno, većina ispitanika (73,70%) ne slaže se sa ovim stavom, (čak 80% starijih, 73,7% mladih i 70% sredovečnih). Relativno najviši procenat sredovečnih koji se sa ovim stavom slaže (15,7% naspram 11,8% kod mladih i 10% starijih) se može tumačiti time da je neformalna, porodična nega koja se pruža starijima u njihovom domu najčešće dužnost upravo srednje generacije. Takođe je značajno uzeti u obzir da je ovo istraživanje sprovedeno tokom pandemije COVID 19 i da su usluge zdravstvene i socijalne zaštite namenjene starijim osobama bile dodatno redukovane, a da su se obaveze nege u većini slučajeva uvećale što je dovelo do toga da sa jedne strane opterećenost negom neformalnih negovatelja bude veća, a sa druge strane manjak podrške od strane sistema verovatno je doveo do toga da se veći broj sredovečnih slaže sa ovim stavom, jer tokom pandemije imali su vrlo malo podrške od strane sistema.

Grafikon 17: Starijima je mesto u domu, gde nisu opterećenje porodici

Stav 11: Deca treba da se staraju o svojim roditeljima

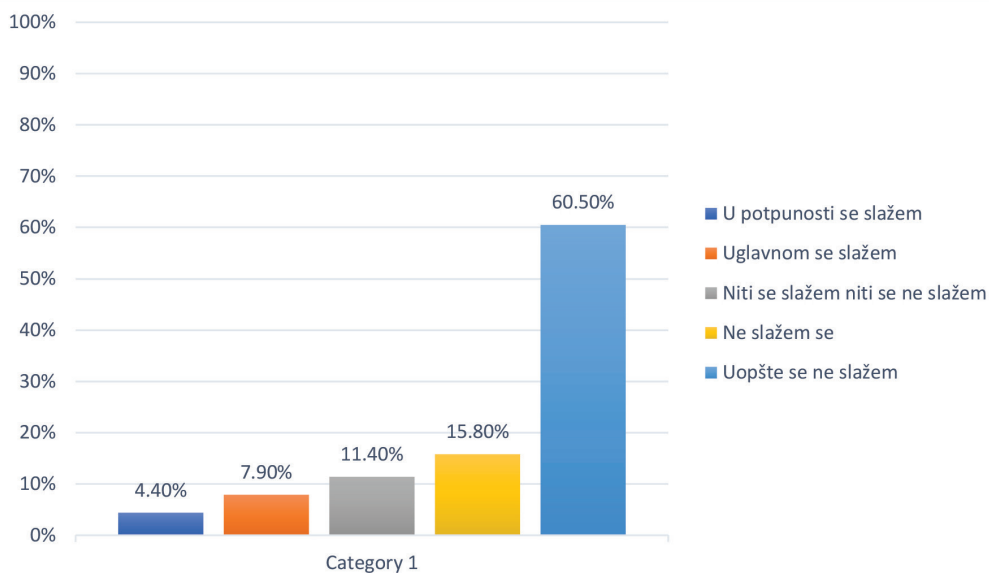
Važno pitanje međugeneracijske solidarnosti je odgovornost dece prema roditeljima i (76,30%) ispitanika smatra da deca treba da se staraju o svojim roditeljima. Ovde nema velike razlike među generacijama: (80% starijih, 70,6% mladih i 78,6% sredovečnih) ispitanika se u potpunosti ili uglavnom slaže sa ovom stavom, sa jakom prevalencom onih koji se potpuno slažu među svim generacijama. Ovo je u skladu sa tradicionalnim shvatanjem dužnosti unutar porodice i činjenicom da se najveći deo usluga dugotrajne nege pruža od strane neformalnih, porodičnih negovatelja. A u skladu je i sa Porodičnim zakonom po kom su deca dužna da se staraju o svojim ostarelim roditeljima.

Grafikon 18: Deca treba da se staraju o svojim roditeljima

Stav 12: Stariji predstavljaju opterećenje za društvo i ekonomiju svoje zemlje.

Sa stavom „stariji predstavljaju opterećenje za društvo i ekonomiju svoje zemlje“ se (76,30%) ispitanika ne slaže, očekivano stariji se najmanje slažu – (90%) je odgovorilo da se uopšte ne slaže ili ne slaže. 74,3% sredovečnih ispitanika i 76,5% mladih se takođe ne slaže, dok je na strani slaganja primetno da se ni jedan stariji ispitanik ne slaže u potpunosti. Kako se ukupno (12.3%) svih ispitanika slaže sa ovim stavom ovo govori o potrebi daljeg informisanja populacije o doprinosima starijih ekonomiji i potrebi da se promoviše pozitivna slika o starosti i starenju i promovisanje njihovog doprinosa, ovim bi se smanjili stereotipi i predrasude vezane za stav da su starije osobe teret i opterećenje za porodice, društva i njihove ekonomije.

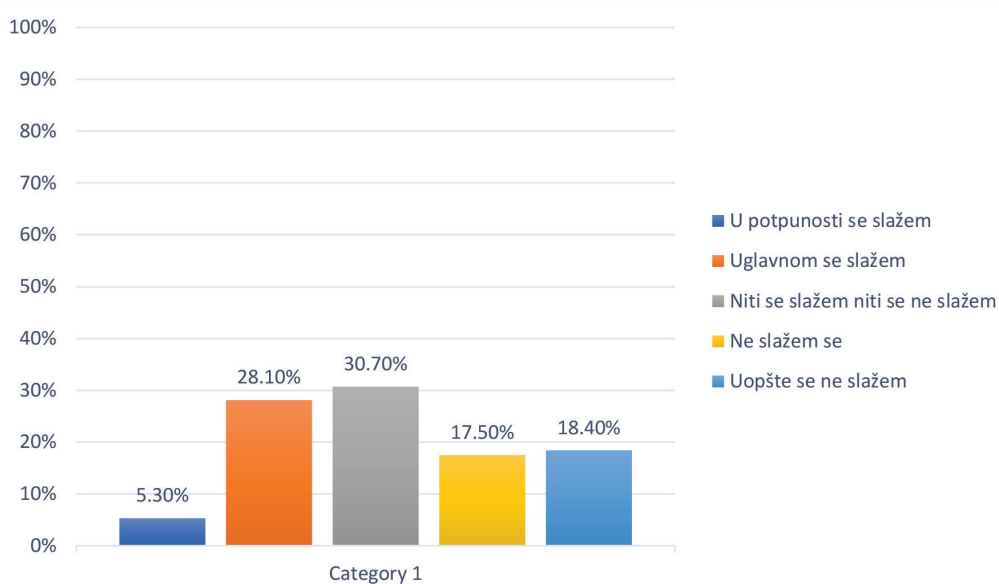
Grafikon 19: Stariji predstavljaju opterećenje za društvo i ekonomiju svoje zemlje

Stav 13: Mladi finansijski iskorišćavaju starije

Ukupno 33,4% ispitanika se slaže sa ovim stavom, a stariji i mladi ispitanici ovde imaju sličan odnos prema stavu, sa 40% starijih i 35,3% mladih koji se slažu sa stavom da „mladi finansijski iskorišćavaju starije“ (i po 40% koji se ne slažu), dok se sredovečni slažu nešto manje sa ovim stavom – 31,40%, ali se manje sa njim i ne slažu: 32,90%. Važno je istaći da je potrebno raditi i na promovisanju pozitivne slike o mladima koji žele da žive od svog rada, da mladi nisu lenji i sebični, ali da je neophodno da društvo obezbedi mladima mogućnost da rade, razviju svoje potencijale i žive od svog rada.

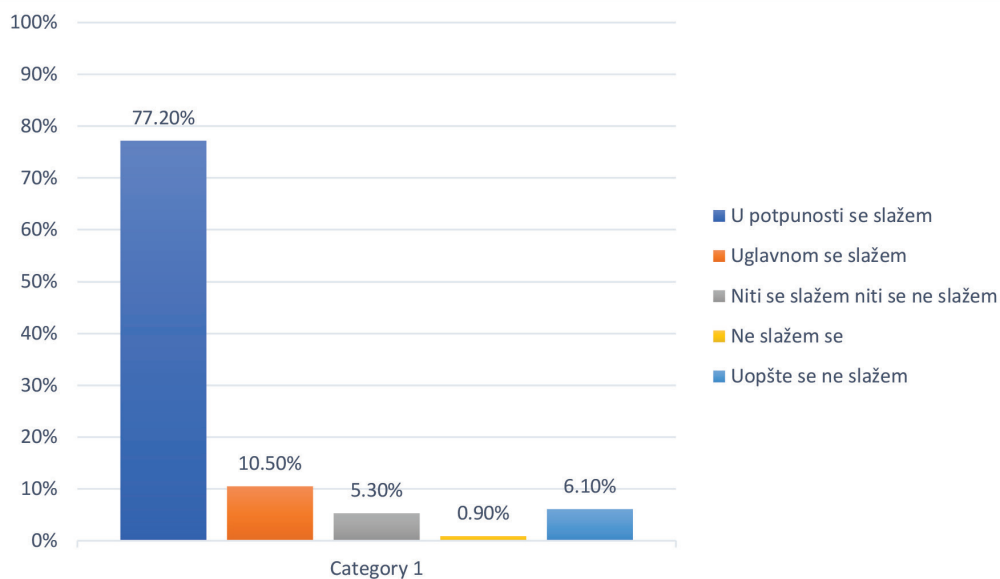
Grafikon 20: Mladi finansijski iskorišćavaju starije

Stav 14: Mladi i stariji mogu da provedu kvalitetno vreme zajedno kroz različite aktivnosti

Ovde postoji visok nivo slaganja sa rasponom od 90% na strani starijih, preko 88,5% među sredovečnima do 85,3% kod mladih ispitanika, što ukazuje na jak potencijal za međugeneracijsku saradnju po mnogim osnovama. Važno je naglasiti da su podaci u odnosu na prošlu godinu pozitivniji, a razlog za to može biti i više mogućnosti za zajedničke aktivnosti, iako su okolnosti bile otežavajuće zbog pandemije, generacije su bile usmerene jedni na druge. Upravo je jedna od uspešnih aktivnosti bila i snimanje međugeneracijskih filmova u okviru ovog projekta i filmovi su pokazali na koji način stariji i mladi mogu da provedu kvalitetno vreme kroz zajedničke aktivnosti.

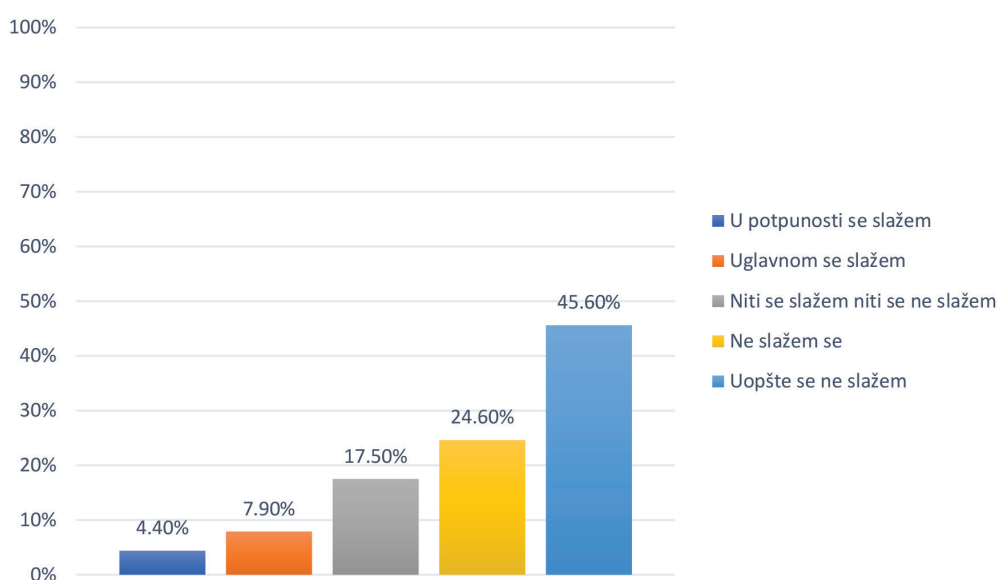
Grafikon 21: Mladi i stariji mogu da provedu kvalitetno vreme zajedno kroz različite aktivnosti

Stav 15: Jaz među generacijama je nepremostiv, nemoguće je uspostaviti zajednički jezik

Slično prethodnom stavu, ovde se velika većina 70,20% svih generacija ne slaže (67,6% mladih, 72,9% sredovečnih i 60% starijih) sa stavom „jaz među generacijama je nepremostiv, nemoguće je uspostaviti zajednički jezik“ mada je kod starijih primetno da je najčešće izražen stav da se niti slažu niti ne slažu – 40%. Ipak, postoji nezanemarljiv procenat onih koji se slažu među mladima (17,6%) i sredovečnima (11,5%) – među starijima ih nema – pa ovo predstavlja važan podatak u pogledu izgradnje međugeneracijske solidarnosti i saradnje i da je potrebno više promovisati zajedničke aktivnosti koje promovišu međugeneracijsku solidarnost i dijalog.

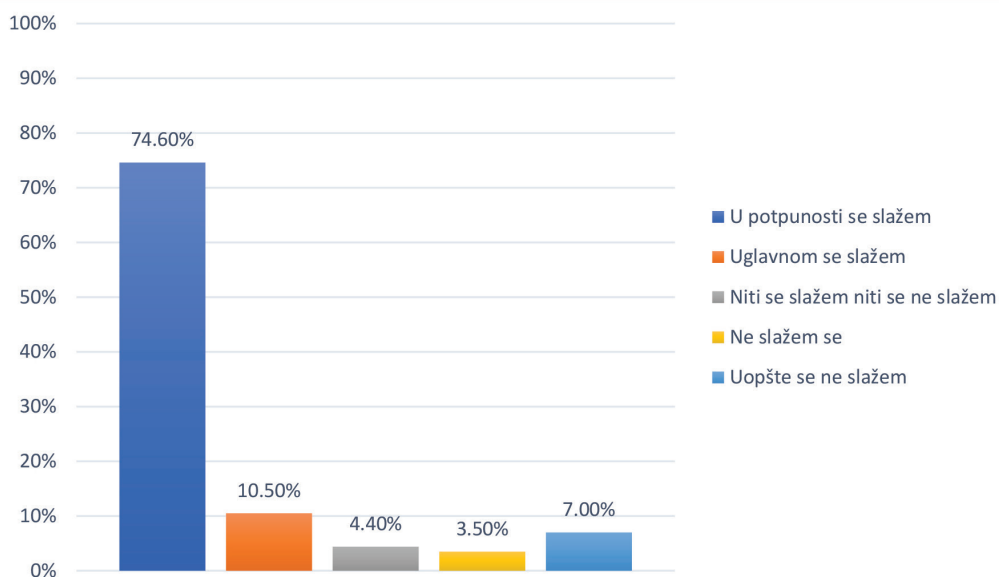
Grafikon 22: Jaz među generacijama je nepremostiv, nemoguće je uspostaviti zajednički jezik

Stav 16: Korisna je razmena znanja, iskustva, veština i interesovanja između starijih i mladih, i da treba podsticati takve aktivnosti

Kao i kod prethodnog stava i ovde imamo da se (85,10%) ispitanika slaže sa ovim stavom i da postoji veoma visok procenat slaganja u svim generacijama: 80% među starijima, 87,10% među sredovečnima i 82,3% među mladima smatra da je „korisna je razmena znanja, iskustva, veština i interesovanja između starijih i mladih, i da treba podsticati takve aktivnosti“ na osnovu rezultata možemo reći da postoji svest o značaju međugeneracijske razmene i ovo je još jedan indikator i dobra osnova na kojoj se može graditi međugeneracijska saradnja i solidarnost.

Grafikon 23: Korisna je razmena znanja, iskustva, veština i interesovanja između starijih i mladih, treba podsticati takve aktivnosti

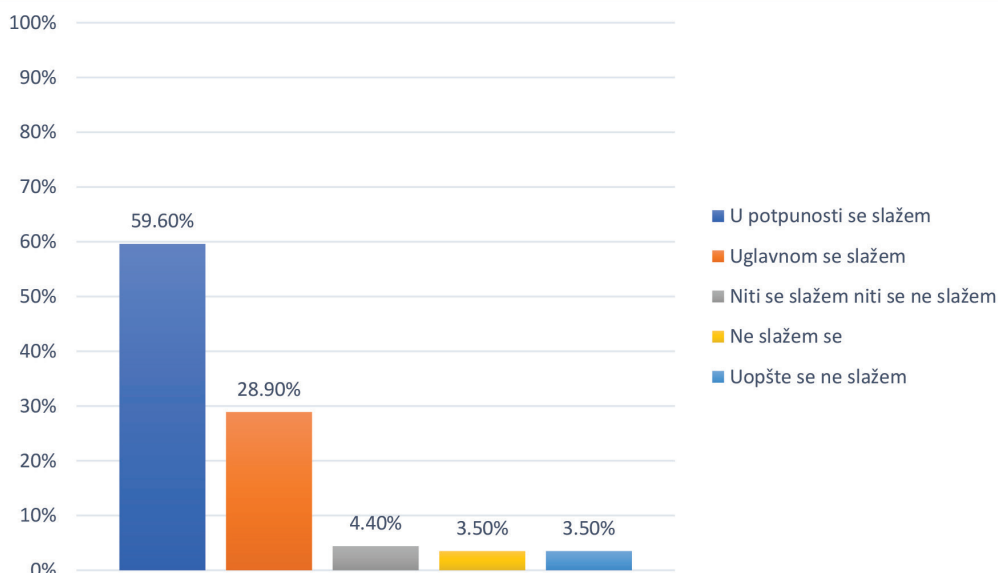

Od marta meseca 2020. godine ceo svet i sve države suočeni su sa pandemijom COVID 19 koja je neposredno uticala na sve sfere života, ali takođe je uticala na živote svih generacija. Novoj realnosti su morali da se prilagode svi od pojedinca do društva, od institucija do države, tako da je u ovom istraživanju bio set pitanja kojim smo želeli da saznamo kako je pandemija COVID 19 uticala na međugeneracijsku solidarnost i međugeneracijsku odgovornost.

Stav 17: Mladi su tokom pandemije COVID 19 pružali pomoć i podršku starijima (nabavka, plaćanje računa, pružanje informacija)

U našem uzorku (88,50%) ispitanika se slaže sa stavom da „mladi su tokom pandemije COVID 19 pružali pomoć i podršku starijima (nabavka, plaćanje računa, pružanje informacija)“. Čak (100%) starijih ispitanika se slaže sa ovim stavom, a procenat je visok i među ostalim generacijama: (88,6%) među sredovečnima i (85,3%) među mladima i ovo je svedočanstvo međugeneracijske solidarnosti na delu, koja je, može se argumentovati, ojačana u kriznoj situaciji koja posebno teško pogodila starije osobe kako zbog povećanog rizika od infekcije tako i zbog mera kojima im je bila drastično ograničena sloboda kretanja.

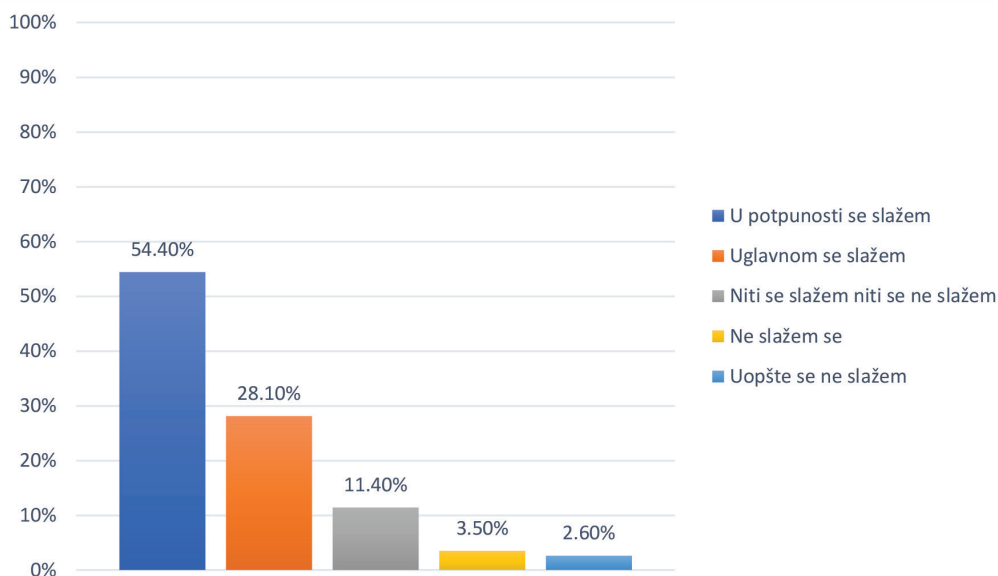
Grafikon 24: Mladi su pandemije tokom COVID 19 pružali pomoć i podršku starijima (nabavka, plaćanje računa, pružanje informacija)

Stav 18: Stariji su se tokom vanrednog stanja oslanjali na pomoć mladih

I kod stava „stariji su se tokom vanrednog stanja oslanjali na pomoć mladih“ (82,50%) ispitanika se slaže, ako posmatramo podatke po uzrastu (100% starijih se slaže sa stavom, kao i 80% sredovečnih i 82,4% mladih), po verovatno sličnoj matrici kao i u prethodnom stavu. Pokazalo se da u ovakvim situacijama postoji “prirodna” solidarnost, potreba da nekom pomogneš, nekom ko je u nevolji prvenstveno u situacijama kada je prisutan direktan osećaj ugroženosti. Ovi podaci ukazuju na to da društvo mora mnogo više da vrednuje solidarnost kao poželjnu vrlinu. Ljudi su solidarni iz altruističkih razloga, jer žele da pomognu i jer se osećaju bolje zato što su uradili nešto korisno i pomogli u ovom slučaju starijoj osobi. Takođe je važno da kao društvo imamo i socijalnu gratifikaciju za one koji pomažu. Ovo je važno jer postoje starije osobe, ali i osobe sa invaliditetom kojima je praktično svakodnevni život vanredno stanje u odnosu na druge ljude i upravo tim ljudima su potrebne pomoć i podrška na dnevnom nivou, potrebna im je kontinuirana solidarnost i međugeneracijska solidarnost.

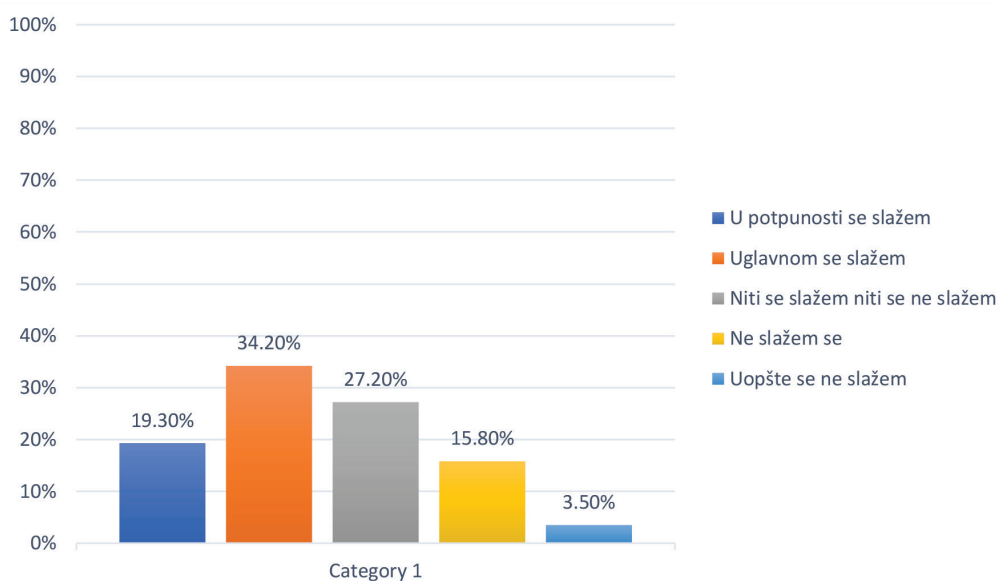
Grafikon 25: Stariji su se tokom vanrednog stanja oslanjali na pomoć mladih

Stav 19: Stariji tokom COVID 19 finansijski pomažu mlađe članove porodice

COVID 19 kriza dovela je do finansijske nesigurnosti upravo srednje generacije, u nekim slučajevima ljudi su se suočavali sa gubitkom posla ili sa smanjenim prilivom prihoda, tako da imamo podeljeno mišljenje po ovom stavu, (53,50%) ispitanika se slaže sa ovim stavom (27,20%) niti se slaže niti se ne slaže a (19,30%) se ne slaže. Kod ovog stava se primećuje razlika među generacijama – 80% starijih se slaže sa ovim stavom, ali samo (32.3% mladih i 60% sredovečnih), što ukazuje na različite percepcije finansijske pomoći koju pružaju stariji mlađim članovima porodice. Ove razlike u stavovima mladih, sredovečnih i starijih pokazuju situaciju koja je postojala i još uvek postoji tokom COVIDA 19, a to je da je penzija bila siguran i redovan izvor prihoda i da je upravo srednja „sendvič“ generacija bila ta kojoj je finansijska pomoć bila najpotrebnija i koja se oslanjala na tu vrstu podrške.

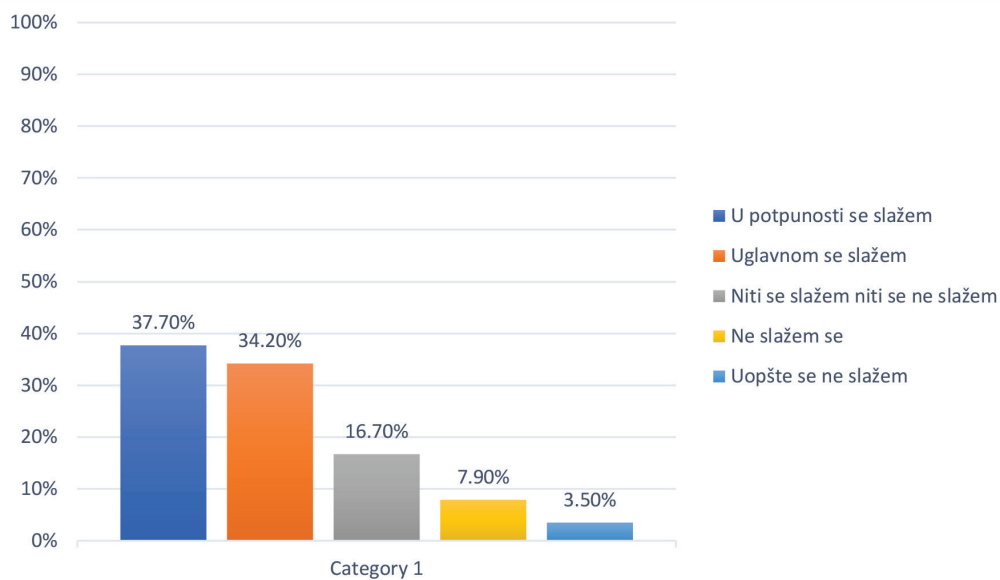
Grafikon 26: Stariji tokom COVIDA 19 finansijski pomažu mlađe članove porodice

Stav 20: Tokom vanrednog stanja došlo je do unapređenja međugeneracijske saradnje

Da je tokom vanrednog stanja došlo do unapređenja međugeneracijske solidarnosti sa ovim stavom se većinski slažu sve generacije ispitanika (71,60%): ali je primetno manje mlađih ispitanika. Stariji se slažu u 80% slučajeva, sredovečni u 78.5% a mladi u 55,9% slučajeva pa se može argumentovati da je unapređenje međugeneracijske saradnje najviše primećeno upravo na relaciji srednja-starija generacija, odnosno između ostarelih roditelja i sredovečne dece.

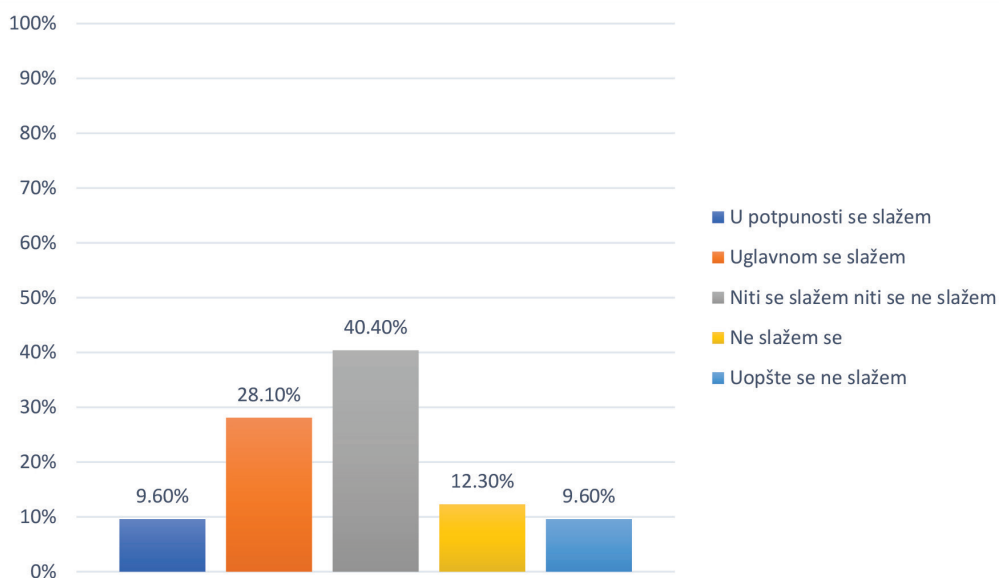
Grafikon 27: Tokom vanrednog stanja došlo je do unapređenja međugeneracijske saradnje

Stav 21: Nakon ukidanja vanrednog stanja međugeneracijska solidarnost je manja

Kod ovog stava (40,40%) ispitanika niti se slaže niti se ne slaže, najmanje se slažu mladi – svega 26,4% – dok je kod starijih ovo stav 40% ispitanika a kod sredovečnih 42,5%. Svakako se može reći da je preovlađujući odnos ka stavu srednji i da većina ispitanika u mlađoj i srednjoj generaciji (47,1% i 40%) ne može da kaže da se niti slaže niti ne slaže. Jedino kod starijih preovlađuje neslaganje sa ovim stavom – 40%. Možemo reći da je kod ovog pitanja najveći broj ispitanika ostao neodlučan, razlog je verovatno, jer pandemija još uvek traje i međugeneracijska solidarnost, još uvek igra važnu ulogu u životima ljudi.

Grafikon 28: Nakon ukidanja vanrednog stanja međugeneracijska solidarnost je manja

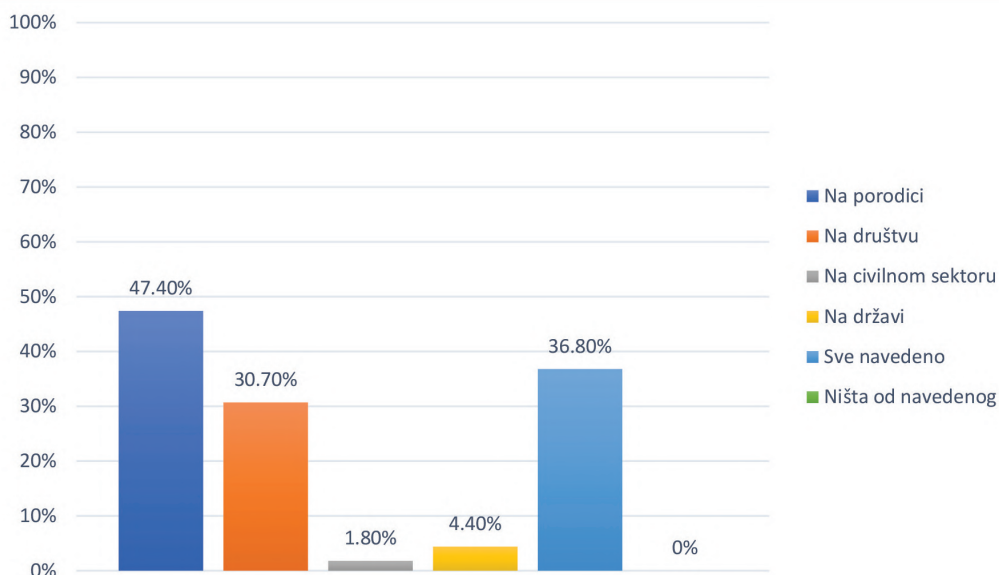
Odgovornost za razvijanje međugeneracijske solidarnosti

Odgovornost za razvijanje međugeneracijske solidarnosti i međugeneracijske odgovornosti zavisi od različitih subjekta: porodice, društva, države i organizacija civilnog društva, međutim često smo svedoci da po različitim pitanjima odgovornost je na različitim subjektima, međutim i različite generacije imaju različito mišljenje o odgovornosti za unapređenje međugeneracijske solidarnosti.

Saradnja, razumevanje i suživot generacija

Važan deo međugeneracijske solidarnosti je saradnja, razumevanje i suživot generacija, a odgovornost za njihovo razvijanje je po mišljenju ispitanika (47,40%) na porodici, zatim da je na svim akterima (36,80%), nakon toga je na društvu – 30,70%. Mladi prednost daju društvu (55,89%), dok stariji i sredovečni akcentuju porodicu sa (60%) i (51,43%) a što svedoči o promeni percepcije među mlađim generacijama.

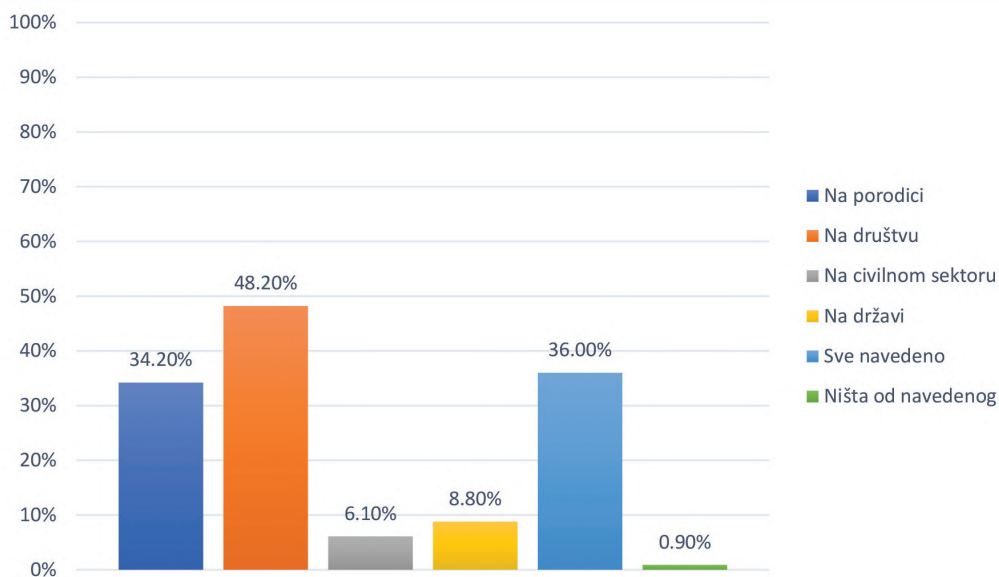
Grafikon 29: Odgovornost za saradnju, razumevanje i suživot generacija

Razmena znanja, iskustva, veština, interesovanja između mladih i starijih

Važan deo međugeneracijske solidarnosti je upravo razmena i to pre svega iskustva, znanja i interesovanja, odgovornost za razvijanje razmene po mišljenju ispitanika je na društvu (48,20%), dok (36%) smatra da je jednaka odgovornost na svim akterima, pa (34,20%) ispitanika smatra da je na porodici. Stariji i ovde većinski tradicionalno vide porodicu kao najodgovorniju (40%) dok kod mladih i sredovečnih preovlađuje društvo (61,76% i 45,71%)

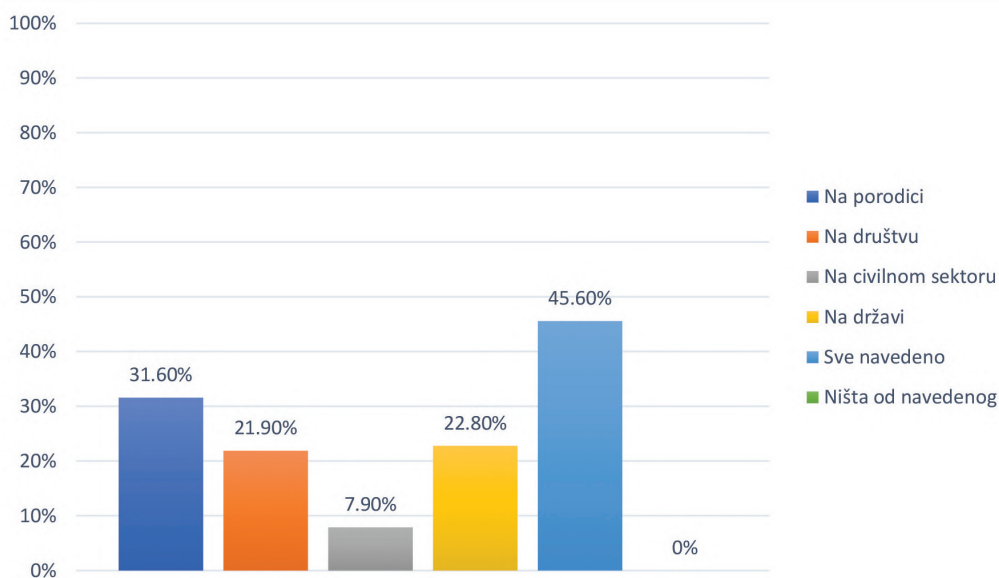
Grafikon 30: Odgovornost za razmenu znanja, iskustva, veština, interesovanja između mladih i starijih

Pružanje pomoći starijima kojima je to potrebna u svakodnevnom životu, kao i finansijske pomoći

Postoje različita mišljenja o tome ko je odgovoran za brigu o starijima kada im je to potrebno – porodica, društvo, država organizacije civilnog društva ili sve navedeno. Moramo biti svesni dva trenda koja postoje trenutno u društvu sa jedne strane stariji finansijski pomažu svoju decu i unuke, a sa druge strane sa starenjem se povećavaju troškovi koji se odnose na zdravlje tako da je potrebno da se napravi balans između svih aktera kako bi pomoć bila adekvatna i najefikasnija. Kod ovog pitanja najveći broj ispitanika (45,60%), u sve tri dobne grupe, smatra da je odgovornost na svim akterima podjednako. Zatim sledi porodica (31,60%), pa država (22,80%), društvo (21,70%) i na kraju organizacije civilnog društva (7,90%). Ovde je generacijska razlika izražena: mladi smaraju da su država i „sve navedeno“ podjednako odgovorni (38,23%), kod sredovečnih (50%) navodi „sve navedeno“ a porodica je druga sa (30%) dok kod starijih porodica prednjači sa (50%) a „sve navedeno“ je prati sa (40%). Ponovo se vidi da starija i sredovečna generacija porodici pripisuju odgovornosti koje mladi ne vide u tolikom procentu. Svakako da je jedan deo odgovornosti na porodici i to je uređeno Porodičnim zakonom, ali sa demografskim promenama i drugim promenama u društvu uključujući i promene u strukturi porodice država treba da napravi mehanizme i javne politike kako bi se unapredio položaj starijih, smanjilo siromaštvo i poboljšala finansijska sigurnost u starosti, koja je uslov za dostojanstveno starenje.

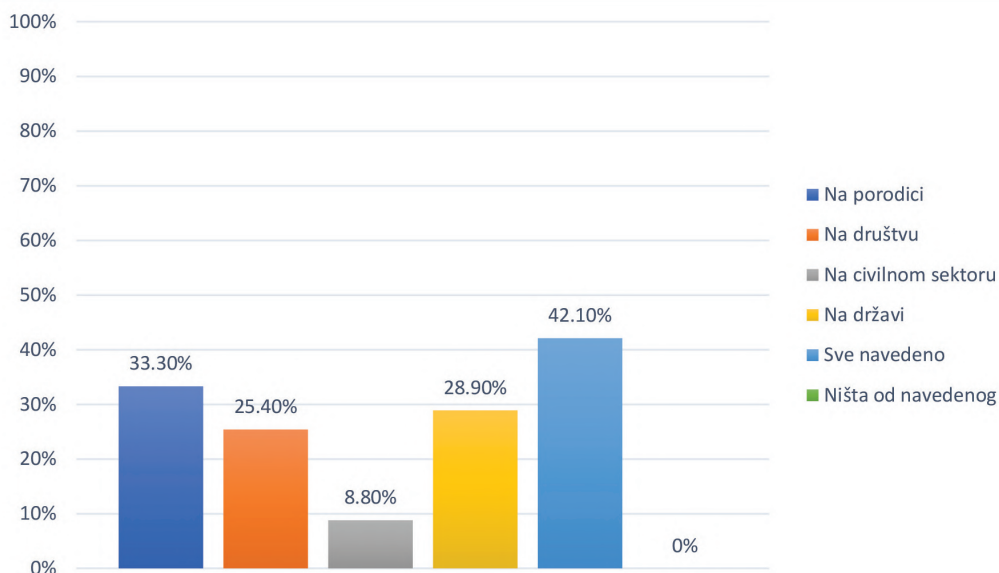
Grafikon 31: *Odgovornost za Pružanje pomoći starijima kojima je to potrebna u svakodnevnom životu, kao i finansijske pomoći*

Pružanje podrške mladima u svakodnevnom životu, kao i finansijske podrške

Pružanje podrške mladima uključujući i finansijsku podršku, kao i kod pitanja koje se odnosi na pružanje podrške starijim osobama reflektuje mišljenje da su svi akteri odgovorni za podršku (42,10%), sledi porodica (33,30%), pa država (28,90%). Ovde se primećuje da stariji i mladi prednost daju porodici (50% i 44,12%) dok srednja generacija većinski bira „sve navedeno“ (48,57%) a na drugom mestu joj je država sa (28,57%), koju i (35,29%) mladih vidi kao izvor (na šta dolazi još 38,23% mladih koji u toj ulozi vide društvo), dok je kod starijih svega (10%) imenovalo državu a svega 20% društvo. Svakako moramo biti svesni da je odgovornost na svim akterima u skladu sa njihovom ulogom u životu pojedinca, a država je ta koja javnim politikama treba da omogući okruženje koje će pomoći svakoj generaciji da ostvari svoj potencijal i svoju ulogu u porodici i društvu.

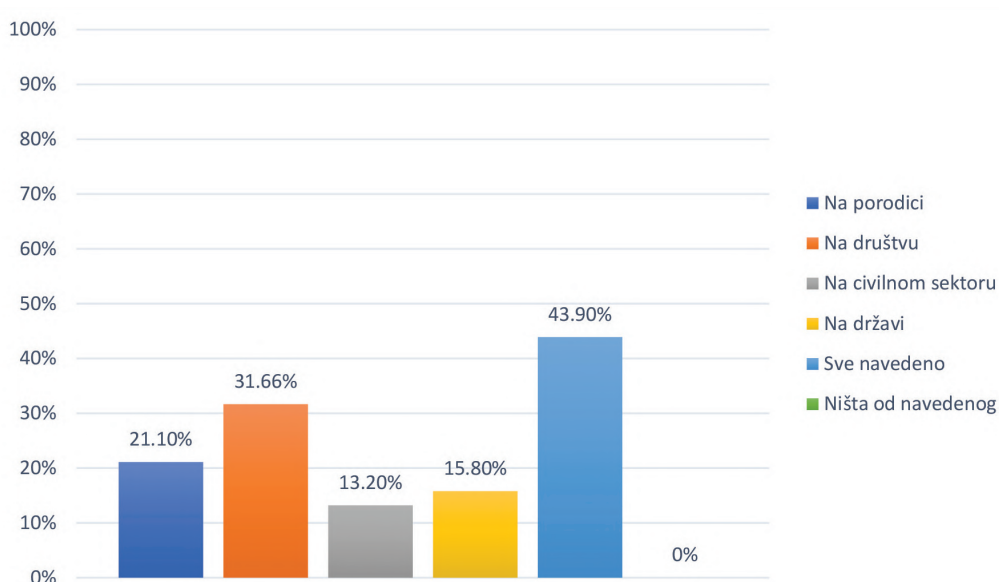
Grafikon 32: *Odgovornost za pružanje podrške mladima u svakodnevnom životu, kao i finansijske podrške*

Organizovanje zajedničkih aktivnosti starijih i mladih

Organizovanje zajedničkih aktivnosti je nešto što zavisi od svih nas i (43,90%) ispitanika svih generacija je toga svesno. Sve tri generacije većinski navode „sve navedeno“: mladih 38,23%, sredovečnih 45,71%, a starijih 50%, sa ostalim odgovorima dosta ravnomerno raspoređenim na društvo i porodicu, pa se može reći da postoji slaganje među generacijama po ovom stavu.

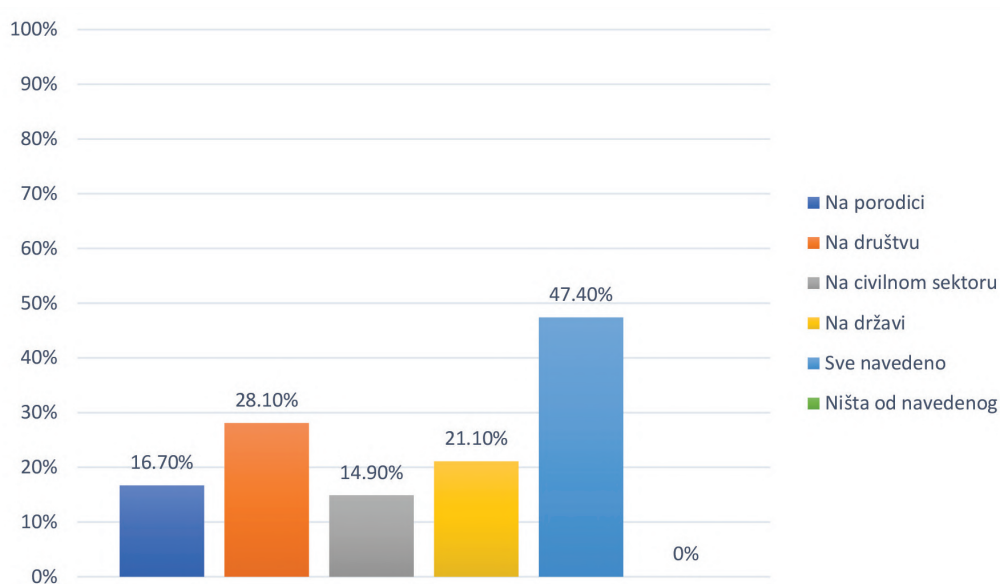
Grafikon 33: Odgovornost za organizovanje zajedničkih aktivnosti starijih i mladih

Rad na unapređenju međugeneracijskog dijaloga

Međugeneracijski dijalog u većini slučajeva zavisi od postojanja volje svih aktera uključujući i političku volju da se on unapredi, nije moguće samo jedan akter ili samo jedna generacija da se angažuje u ovoj oblasti. „Sve navedeno“ (47,40%) prednjači i u ovom stavu: (60%) starijih i (50%) sredovečnih ovom odgovoru daje prednost a kod mladih je on sa (38,23%) izjednačen sa društvom. Ako se izuzme odgovor „sve navedeno“, društvo i porodica prednjače u sve tri generacije, sa mladima koji značajnije navode i civilni sektor (25,53%). Ovo prepoznavanje civilnog društva od strane mladih je vrlo značajno u planiranju budućih intervencija na unapređenju međugeneracijske solidarnosti i dijaloga, jer upravo civilno društvo (organizacije koje okupljaju mlade i organizacije koje okupljaju starije) mogu da iniciraju da međugeneracijski dijalog postane važan deo razvoja društva.

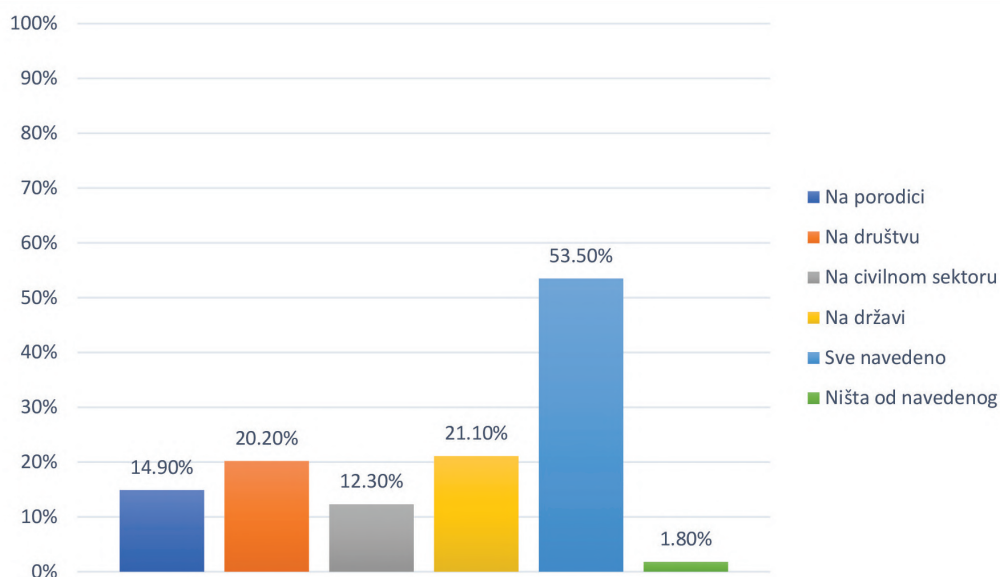
Grafikon 34: Odgovornost za rad na unapređenju međugeneracijskog dijaloga

Odgovornost za pružanje pomoći starijima tokom COVID 19 pandemije

Kada smo se našli u situaciji pandemije COVID 19, koja je promenila načine funkcionisanja svih počev od pojedinca, preko porodice, institucija i države, bili smo u situaciji koja je bila nova i koja je zahtevala prilagođavanje svih, a u cilju da niko ne bude zaboravljen. U posebno lošem položaju našle su se starije osobe sa jedne strane zbog većeg rizika od infekcije, a sa druge strane zbog ograničenja kretanja. Sve tri generacije ubedljivo većinski odgovaraju „sve navedeno“ (53,50%), ukoliko posmatramo odgovore prema generacijama vidimo da su odgovori vrlo slični i da (47,09%) mladih, (55,71%) sredovečnih i (60%) starijih smatra da je odgovornost na svim akterima i da svako ima svoju ulogu u pružanju pomoći starijim osobama tokom kriznih situacija i da ukoliko želimo da u budućim krizama odgovorimo na adekvatan način moramo biti svesni tih uloga i odgovornosti, da ne dozvolimo da starije osobe ostanu bez podrške i zaštite koja je nekima starijima potrebna ne samo tokom kriza već svakodnevno.

Grafikon 35: Odgovornost za pružanje pomoći starijima tokom COVID 19 pandemije

Do unapređenje međugeneracijske solidarnosti i dijaloga može doći samo uz angažovanje svih generacija, jer međugeneracijska solidarnost nije “jednosmerna ulica” već se dešava u oba smera i zavisi od konteksta u kome se dešava. Pa je tako u kontekstu ove krize bilo nekoliko predloga za unapređenje dijaloga kroz zajedničke aktivnosti (radionice, predavanja, izleti) na otvorenom. Takođe je dijalog zamišljen kao unapređenje međugeneracijske solidarnosti kroz aktivnosti starijih i mladih iz iste porodice, ali i starijih i mladih iz različitih porodica, što reflektuje i odgovore na ranije postavljena pitanja o odgovornosti i porodice i društva. Važan segment unapređenja dijaloga je i obrazovanje i kontinuirana edukacija koja će dočarati svim generacijama celoživotni ciklus i približiti generacije jedne drugima kroz međusobno upoznavanje i rušenje predrasuda da su “mladi lenji”, a stariji “ne doprinose društvu, da su teret”, uz promenu sistema vrednosti i socijalnih normi možemo izgraditi društvo za sve generacije i po meri pojedinca bez obzira na godine. I na kraju ostaje država koja treba da kroz javne politike obezbedi okruženje koje će biti podsticajno za razvoj solidarnog društva.

POGLED UNAPRED - PREPORUKE ZA BUDUĆNOST

„Krajnji test čovekove savesti može biti njegova spremnost da danas žrtvuje nešto za buduće generacije čije reči zahvalnosti neće čuti.“

Gaylord Nelson

Međugeneracijska solidarnost izuzetno je važna i zahteva ekosistemski pristup zbog svoje kompleksnosti neprestanih interakcija i transakcija između pojedinaca, porodica i zajednice. U poslednjih nekoliko godina puno se govori o međugeneracijskoj solidarnosti i o njenom značaju za razvoj i prosperitet društva. Posebno je poslednja godina koja je izazvala krizu globalnih razmera pokazala da međugeneracijska solidarnost i međugeneracijska odgovornost mora biti prioritet koji će omogućiti da sve generacije budu uključene u društvo. Svakako, da bi to bilo moguće potrebno je da međugeneracijska solidarnost bude deo svih politika (na primer ako govorimo o zakonu o radu treba voditi računa da se podstiče međugeneracijska solidarnost da se omogući mentorstvo starijih ili na primer da mladi mogu da edukuju starije radnike nekim novim veštinama, isto je i sa drugim zakonima, ali je vrlo važno da međugeneracijska solidarnost bude deo i politika koje se bave socijalnom i zdravstvenom zaštitom, ali i deo obrazovnog sistema). Ovakav normativni okvir omogućio bi jačanje međugeneracijske solidarnosti u svim oblastima čime bi se unapredili odnosi i socijalne veze među generacijama, stvorili uslovi za transfer znanja, veština, kulture i tradicije, takođe bi se smanjio jaz među generacijama.

Tokom pandemije COVID 19 mnogo je više bilo prisutno pitanje korišćenja novih tehnologija i postojanje rizika da analogna nejednakost bude povećana u digitalnom svetu, svi smo bili usmereni na to pitanje, i na edukaciju starijih osoba, a niko nije postavio pitanje da li je tehnologija uticala na komunikaciju u porodici i da li je porodica kroz međugeneracijske veze bila ta koja je unapredila digitalnu uključenost tokom COVID 19. Prema tome vrlo je važno da se uloga porodice u promovisanju i unapređenju međugeneracijske saradnje prepozna, jer porodica pored svih svojih uloga i funkcija između ostalog jača našu otpornost na krize. Uloga porodice u podršci i pomoći kako starijim osobama tako i mladim prepoznata je u našem istraživanju, a da bi porodica mogla da odgovori na zahteve koji postoje u savremenom društvu njoj je potrebna podrška kroz konkretne usluge i finansijsku podršku pre svega onim porodicama koje brinu o svojim zavisnim članovima porodice (bilo da brinu o funkcionalno zavisnim starijim osobama ili decom sa invaliditetom). Sada je naših „pet do dvanaest“ poslednji trenutak da obnovimo razgovor unutar porodice i da podržimo porodicu i taj zadatak je i na lokalnoj zajednici i na državi, potrebno je jačanje kapaciteta institucija pre svega centara za socijalni rad koji bi mapirali potrebe pojedinca i porodice i prepoznali potencijalne rizike od socijalne isključenosti. Kreiranjem programa pomoći neformalnim negovateljima smanjio bi se teret negovateljstva po mentalno i fizičko zdravlje negovatelja, ali i rizik od nasilja

nad starijim osobama. Ali odgovornost je i na organizacijama civilnog društva koje su važan segment kako u dizajniranju inovativnih usluga i usluga predaha tako i u edukaciji članova porodice kako kvalitetnije da brinu o svojim ostarelim članovima ili da daju adekvatnu podršku mlađima.

Takođe na organizacijama civilnog društva je da u lokalnoj zajednici promovišu „mesta susretanja“ različitih generacija gde bi se kroz različite aktivnosti promovisala međugeneracijska solidarnost i međugeneracijski dijalog.

Važan korak u razvijanju i promovisanju međugeneracijske solidarnosti je i kontinuirano realizovanje nacionalnih i lokalnih kampanja za suzbijanje stereotipa i predrasuda o različitim generacijama. Ovim kampanjama treba da se smanji međugeneracijska ambivalentnost kroz podizanje svesti javnosti o sposobnostima, potrebama i pravima, kojima se gradi pozitivna slika o različitim generacijama i promoviše međugeneracijska solidarnost, ali i međugeneracijska odgovornost.

U kontekstu demografskog starenja neophodno je da se zauzme perspektiva celoživotnog ciklusa. Pokazuje se da jedan od najsigurnijih prediktora za zdravo starenje obrazovanje, kako formalno tako i neformalno pa je ulaganje u obrazovanje, jedna od odgovornosti društva koje planira odgovor na demografske promene.

Međugeneracijska solidarnost se promoviše i kroz uspešne primere kojih je bilo puno posebno tokom pandemije, tako da bi oni mogli da se prikupe na jednom mestu i podele sa lokalnim zajednicama i organizacijama u cilju daljeg promovisanja i razvijanja.

Volonterizam i volonterski rad predstavljaju jedan od najefikasnijih oblika međugeneracijskog učestvovanja građana u procesima razvoja zajednice i ono afirmiše ono najplemenitije u ljudima – slobodu, jednake mogućnosti, bezbednost i pravdu za sve ljude. Volontiranje nije bilo dovedeno u pitanje tokom pandemije COVID 19, pokazalo se da u ovakvim situacijama kriza postoji "prirodna" solidarnost, potreba da nekom pomogneš, nekom ko je u nevolji bez obzira na godine, prvenstveno u situacijama kada je prisutan direktan osećaj ugroženosti. Volontiranje u praksi razvija međusobnu solidarnost i toleranciju, menja svest i stavove građana i doprinosi poboljšavanju kvaliteta života u zajednici i ovo istraživanje pokazuje da je "sada trenutak" da međugeneracijska solidarnost bude stavljena na agendu na svim nivoima i važno je stvoriti povoljne uslove za razvijanje volonterizma u svim uzrastima.

U cilju unapređenja međugeneracijske solidarnosti potrebno je uključiti istraživače i akademski sektor iz različitih oblasti, a sve u cilju novih znanja koja bi omogućila bolje razumevanje i analizu međugeneracijske solidarnosti i stavova u različitim oblastima i na različitim nivoima društva i na osnovu njih kreiranje intervencija i aktivnosti u lokalnoj zajednici.

Važno je da budemo svesni da ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja, koji uključuje starije osobe, srednju generaciju i mlade obuhvata aktivno učešće svih generacija u

procesima donošenja odluka, ali i ravnopravno uživanje plodova razvoja. Izuzetno je važno da se nijedna generacija ne marginalizuje niti da se umanjuju njene socijalne i ekonomske uloge u društvu, ali takođe je važno imati na umu da ostvarivanje Agende 2030 je uključivanje i budućih generacija.

Savet: svako od nas treba da ima prijatelje različitih generacija

Većina nas živi život u starosno odvojenim prijateljstvima pa je pronalaženje prijatelja u drugim starosnim grupama izazov, a međugeneracijsko prijateljstvo kao i druga prijateljstva treba gajiti. Kako da pronađete dobrog prijatelja iz različitih uzrasnih grupa: mladi-stariji, stariji-mladi.

Prvi korak proširite svoja poznanstva. Razmislite o tome da li možda postoji potencijalni prijatelji među osobama koje već slučajno poznajete, možda porodičnim ili poslovnim vezama.

Drugi korak je iskoristite zajedničke životne aktivnosti. Horovi, vrtovi i klubovi, udruženja i društva organizovana oko zajedničkih interesovanja mogu biti sjajna mesta za druženje sa ljudima svih starosnih grupa koji su okupljeni oko iste aktivnosti.

Treći korak je kao i za svako prijateljstvo, i ovo treba da bude zasnovano na zajedničkim interesima i vrednostima.

Četvrti korak je da ostanete otvoreni. Pažljivo slušajte i iznijansirano komunicirajte kako biste premostili razlike u društvenim očekivanjima i pretpostavkama zasnovanim na nečijim godinama.⁵¹

51 Hart, J., (2012), The Value of Intergenerational Relationships, <https://experiencelife.lifetime.life/article/the-value-of-intergenerational-relationships/>

UPITNIK

PROJEKAT: „JAČANJE MEĐUGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI”

ANKETA

1.	Kog ste pola (zaokružite)?	M		Ž		
2.	Koliko imate godina?					
3.	Nivo Vašeg obrazovanja?					
a)	Osnovno obrazovanje					
b)	Srednje obrazovanje					
c)	Više i visoko obrazovanje					
4.	Da li imate redovna mesečna primanja (zaokružite)?	DA			NE	
5.	U kojoj meri se slažete sa sledećim stavovima? Molimo zaokružite.	U potpunosti se slažem	Uglavnom se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopšte se ne slažem
a)	Mladi imaju šta da kažu, njihovo mišljenje je važno	1	2	3	4	4
b)	Mladi nemaju životnog iskustva, njihovi stavovi su neutemeljeni i bezvredni	1	2	3	4	4
c)	Stariji imaju dragoceno iskustvo i znanje, mladi bi trebalo češće da im se obraćaju za savet	1	2	3	4	4
d)	Starije je pregazilo vreme, danas je njihovo mišljenje neprimenjivo	1	2	3	4	4
e)	Današnja omladina nema poštovanja prema starijima	1	2	3	4	4
f)	Stariji očekuju poštovanje iako ga ponekad nisu zaslužili	1	2	3	4	4
g)	Stariji ne uvažavaju mišljenje, znanje i iskustvo mladih	1	2	3	4	4
h)	Stariji su dužni da izdržavaju soju decu i unuke dok su živi	1	2	3	4	4
i)	Mladi treba da budu finansijski nezavisni	1	2	3	4	4
j)	Starijima je mesto u domu, gde nisu opterećenje porodici	1	2	3	4	4
k)	Deca treba da se staraju o svojim roditeljima	1	2	3	4	4
l)	Stariji predstavljaju opterećenje za društvo i ekonomiju svoje zemlje	1	2	3	4	4

m)	Mladi finansijski iskorišćavaju starije	1	2	3	4	4
n)	Mladi i stariji mogu da provedu kvalitetno vreme zajedno kroz različite aktivnosti	1	2	3	4	4
o)	o) Jaz među generacijama je nepremostiv, nemoguće je uspostaviti zajednički jezik	1	2	3	4	4
p)	Korisna je razmena znanja, iskustva, veština i interesovanja između starih i mladih, treba podsticati takve aktivnosti	1	2	3	4	4
q)	Mladi su tokom COVID 19 pružali pomoć i podršku starijima (nabavka, plaćanje računa, pružanje informacija)	1	2	3	4	4
r)	Stariji su se tokom vanrednog stanja oslanjali na pomoć mladih	1	2	3	4	4
6.	Čija je po Vašem mišljenju pretežna odgovornost po sledećim pitanjima	Na porodici	Na društvu/ civilnom sektoru	Na državi	Sve navedeno	Ništa od navedenog
a)	Saradnja, razumevanje i suživot generacija	1	2	3	4	4
b)	Razmena znanja, iskustva, veština, interesovanja između mladih i starih	1	2	3	4	4
c)	Pružanje pomoći starijima kojima je to potrebna u svakodnevnom životu, kao i finansijske pomoći	1	2	3	4	4
d)	Pružanje podrške mladima u svakodnevnom životu, kao i finansijske podrške	1	2	3	4	4
e)	Organizovanje zajedničkih aktivnosti starijih i mladih	1	2	3	4	4
f)	Rad na unapređenju međugeneracijskog dijaloga	1	2	3	4	4
g)	Pružanje pomoći starijima tokom COVID 19 pandemije	1	2	3	4	4

